

Editör

Prof. Dr. Nesrin GÜLLÜDAĞ

gece
kitaplığı

**Çeviribilimi
Alanında
Uluslararası
Araştırmalar ve
Değerlendirmeler**

**Ekim
2025**

Genel Yayın Yönetmeni / Editor in Chief • Eda Altunel

Kapak & İç Tasarım / Cover & Interior Design • Gece Kitaplığı

Birinci Basım / First Edition • © Ekim 2025

ISBN • 978-625-388-777-3

© copyright

Bu kitabın yayın hakkı Gece Kitaplığı'na aittir.

Kaynak gösterilmeden alıntı yapılamaz, izin almadan hiçbir yolla çoğaltılamaz. The right to publish this book belongs to Gece Kitaplığı. Citation can not be shown without the source, reproduced in any way without permission.

Gece Kitaplığı / Gece Kitaplığı

Türkiye Adres / Turkey Address: Kızılay Mah. Fevzi Çakmak 1. Sokak

Ümit Apt No: 22/A Çankaya/ANKARA

Telefon / Phone: 0312 384 80 40

web: www.gecekitapligi.com

e-mail: gecekitapligi@gmail.com

Baskı & Cilt / Printing & Volume

Sertifika / Certificate No: 42488

ÇEVİRİBİLİMİ ALANINDA
ULUSLARARASI
ARAŞTIRMALAR VE
DEĞERLENDİRMELER

EDİTÖR

PROF. DR. NESRİN GÜLLÜDAĞ

İÇİNDEKİLER

Bölüm 1

ORTAÇAĞ ENDÜLÜS TOPLUMUNDA DİL ÇEŞİTLİLİĞİ VE TOLEDO ÇEVİRMENLER OKULU'NDA ÇEVİRİ FAALİYETLERİNE YANSIMASI

Recep HATİPOĞLU - 1

Bölüm 2

EREK ODAKLI KURAM GIDEON TOURYİ

Doç. Dr. Zeynep ARKAN, Sarenur Cirit - 21

Bölüm 3

WERNER KOLLER -EŞDEĞERLİK KURAMI

Doç. Dr. Zeynep ARKAN, Kevser KIR - 37

Bölüm 1

ORTAÇAĞ ENDÜLÜS TOPLUMUNDA DİL ÇEŞİTLİLİĞİ VE TOLEDO ÇEVİRMENLER OKULU'NDA ÇEVİRİ FAALİYETLERİNE YANSIMASI

Recep HATİPOĞLU¹

1. GİRİŞ

Yaklaşık bin yılı kapsayan Ortaçağ'ın büyük bir bölümünde, İber Yarımadası'nda derin izler bırakmış olan Endülüs; Müslüman, Hristiyan ve Yahudilerin bir arada yaşadığı, çok kültürlülük ve çok dilliliğin barış içinde hayat bulduğu bir yer olmuştur. 711-1492 yılları arasında Müslümanların hüküm sürdüğü bu topraklar, birçok açıdan içinde bulunduğu çağı ve sonraki dönemleri etkilemiştir. Tıp, felsefe, astronomi, astroloji, edebiyat, simya gibi birçok alanda önemli eserlerin çevrildiği Endülüs toprakları, Müslümanlık, Hristiyanlık ve Yahudiliğin bir arada yaşandığı, her toplumun kendi dilini konuştuğu, kendi gelenek ve göreneklerini yaşattığı bir coğrafya olmuştur. Bir tarafta Kurtuba, Tuleytula, İşbiliye, Gırnata gibi şehirlere; diğer tarafta İbn Hazm, İbn Bâcce, İbn Tufeyl, İbn Arabî, İbn Rüşd gibi âlimlere hayat veren Endülüs medeniyetinin en önemli özelliklerinden biri de, çeşitli dillerin konuşulduğu ve farklı dillerde çevirilerin yapıldığı bir coğrafya olmasıdır.

711-1492 yılları arasında Müslümanların hüküm sürdüğü İber Yarımadası, birçok açıdan içinde bulunduğu çağı ve sonraki dönemleri etkilemiştir. Müslümanlar, 711 yılından son bağımsız Müslüman güç olan Gırnata (Granada) Hükümdarlığı'nın düştüğü 1492 yılına kadar sekiz asır boyunca hüküm sürdükleri bu bölgeye Endülüs adını vermişlerdir. Tıp, felsefe, astronomi, astroloji, edebiyat, simya gibi birçok alanda önemli eserlerin çevrildiği Endülüs toprakları, Müslümanlık, Hristiyanlık ve Yahudiliğin bir arada yaşandığı, her toplumun kendi dilini konuştuğu, kendi gelenek ve göreneklerini yaşattığı bir coğrafya olmuştur. İber yarımadası, aynı zamanda çeviri faaliyetleri yoluyla bilginin Avrupa'ya yayıldığı en önemli merkezlerden biri olmuştur. Özdemir (2019: 11), İberya üzerinde, Müslümanlarla Hristiyanlar arasında siyasi açıdan devam eden mücadelelerin yanı sıra, iki tarafın kültür ve medeniyet alanlarında birbirini etkilediği başka bir sürecin de devam ettiğini belirtir. Hristiyanlar, Endülüs'te Müslümanların gerçekleştirdikleri medeniyet hamlelerini ve ürünlerini, XI. yüzyılın ikinci yarısında istila ettikleri Endülüs şehirlerinde yakından görmüşler ve hayran kaldıkları bu medeniyeti kendi toplumlarına kazandırmak ve Müslüman mirasından yararlanmak amacıyla XII. ve XIII. yüzyıllarda yoğun ve kapsamlı bir çeviri faaliyetine girişmişler ve gerek bu yolla gerekse Müslümanlar tarafından geliştirilen teknolojilerin Avrupa'ya ulaşması sonucu Batı medeniyetinin şekillenmesinde merkezi bir rol oynamışlardır (Özdemir, 2019: 11). Nitekim Muhammed İkbâl, Endülüs'te Müslümanların ortaya koymuş oldukları bu medeniyeti, "Doğu'yu ve Batı'yı medenileştiren medeniyet" olarak ifade etmiştir.

Arapların Endülüs'e hakim olmalarından yaklaşık 373 yıl sonra 25 Mayıs 1085 tarihinde, Vizigot İspanya'nın sembol gücü olmanın yanı sıra kültür ve dillerin karışımından oluşan bir toplum olan Toledo, VI. Alfonso tarafından fethedilmiştir (Rucqoi, 1993: 198). Fetihten sonra Toledo'da Araplar, Yahudiler ve az sayıda Berberi yaşamaktadır ve Yahudilere, kendi dinlerine davet etme faaliyetleri yapmama kaydıyla kendi dinlerini yaşama hakkı verilir; *Reconquista* (yeniden fetih) sürecinde ve daha sonrasında Katolik yönetimine giren ve *mudeóas* olarak isimlendirilen Müslüman Araplara da, kendi hukuklarını, yasalarını ve daha sonra kiliseye dönüştürülecek olan camilerini koruma hakkı verilir. O dönemde İber yarımadasında konuşulan diller, Arapça, bir bölgeden diğerine farklılıklar gösteren *Romans* ve İbrânice konuşulmaktadır. Ancak İbrânice'yi sadece hahamlar ve bazı eğitimli Yahudiler kullanmakta, diğerleri Arapça yazmakta, konuşurken de *Romans* dilini kullanmaktadır. Bir arada kullanılan bu dillere ek olarak, Toledo'nun VI. Alfonso tarafından alınmasından sonra yenilenmiş Latince'nin, özellikle de kralın seçtiği Cluny keşişleri tarafından kullanılan kilise Latincesi etkisini göstermiştir, ancak İber yarımadasında Latince'nin varlığı yeni bir olgu değil, Vizigotların *Romans* dili ile birlikte Arap hakimiyeti boyunca kullanılan bir dildir (Foz, 1957: 15). XIII. yüzyılın sonuna doğru Arapça, X. Alfonso'nun dilbilim politikası sayesinde giderek ağırlığını hissettiren *Romans* diline bırakmıştır ve diğer yandan Yahudiler XIV. asrın sonuna kadar yazılı Arapçayı kullanmış, hatta bazıları XV. asırda kullanmaya devam etmiş, ancak XVI. yüzyılda Arapça Toledo'dan kesin olarak kaybolmuştur (Foz, 1957: 16).

Özellikle Müslüman yöneticilerin hoşgörüsü sayesinde Endülüs'te görülen bu çok dilli ve çok dinli yapı, birlikte yaşama (*convivencia*) kültürünün oluşmasına ve yüzyıllarca sürmesine vesile olmuş, bu sayede Aydınlanma ve Rönesansın yolunu açacak çok önemli çalışmaların gerçekleşmesine imkân sağlamıştır. Bu çalışmalar arasında telif eserlerin yanı sıra özellikle çeviri alanında yapılan çalışmalar ayrı bir öneme sahiptir. Ortaçağ Endülüs'ünde özellikle 12-13. yüzyılları kapsayan ve çeviri çalışmalarının yoğun olarak gerçekleştirildiği ve birlikte yaşama kültürünün en yoğun yaşandığı dönemlerde faaliyet gösteren Toledo Çevirmenler Okulu, farklı dinlere mensup ve farklı dilleri konuşan çevirmenlerin, işbirliği halinde çalışmalarını gerçekleştirdiği bir ortam sunmuştur. Bu nedenle, bu okulda yapılan çalışmalarda çok dilliliğin çeviri çalışmalarına nasıl yansıdığı dikkate değer bir husus olduğunun altı çizilmelidir.

2. ORTAÇAĞ ENDÜLÜS TOPLUMUNDA DİL ÇEŞİTLİLİĞİ

Müslüman, Hıristiyan ve Yahudilerin bir arada yaşadığı Endülüs'te, kişilerin mensup oldukları din, etnik toplum ve bulundukları konum, kullandıkları dil üzerinde etkili olmuştur. İslâm fethinden sonra İspanya'da nüfusu 6 milyona varan yerli halk sonradan İspanyolca, Portekizce, Fransızca, İtalyanca ve Romence'yi meydana getirecek olan halk Latince'sini (vulgar Latin), Berberîler ve çok küçük bir azınlık durumunda olan Araplar da kendi dillerini konuşuyorlardı (Özdemir, 1995).

Ancak gerek doğudan gelen yeni göçler gerekse yerli kadınlarla yapılan evlilikler sebebiyle Arapça konuşanların sayısında zamanla büyük bir artış meydana geldi.

Müvelledler Arapçadan başka ana dilleri olan Latinceyi de öğreniyor ve günlük

günlük hayatta her iki dili birlikte kullanıyorlardı. Resmî dilin Arapça olması ve

eğitimin bu dille yapılması sebebiyle Berberîler'le müvelledlerin öncelikle

Arapçayı öğrenmeleri gerekiyordu. Böylece Arapça IX. yüzyılın ortalarından

itibaren müslüman halkın tamamının hatta gayri müslimlerin ortak konuşma ve

yazı dili haline geldi. Arapçanın bu hızlı yayılışı ve Latinceyi ikinci plana itmesi

sebebiyledir ki Kurtuba Piskoposu Alvaro hıristiyan gençlerin ana dilleri olan

Latince ile düzgün bir mektup dahi yazmayı beceremezken Arapça şiirleri ve

Felsefî eserleri rahatça okuyup anlayabildiklerinden yakınmaktadır (Özdemir,

1995).

Üç ayrı dine ve farklı etnik mensubiyete sahip toplulukların yaşadığı Endülüs'te dil kullanımı şu şekilde sınıflandırılabilir:

2.1. Ortaçağ Endülüs Hıristiyan Tolumunda Dil Çeşitliliği

Orta Çağ boyunca İber Yarımadası (günümüzde İspanya ve Portekiz) İslâm, Hristiyanlık ve Yahudiliğin sürekli temas halinde olduğu kültürel, dilsel ve dinsel bir kavşak noktasıydı. Üç ayrı dine mensup toplumlar farklı dilleri konuşuyordu. Alcazar (1999), Ortaçağ İberya'sında konuşulan dilleri şu şekilde sınıflandırmaktadır:

- Arapça (Mağrib'li Müslüman toplumun kullandığı dil)
- İbrânice (Tüm İberya'da Yahudi toplumların kullandığı dil)
- Bask dili (Navarra Krallığı'nda konuşulan ve Romen olmayan bir dil)
- Kastilyaca (Modern İspanya'nın çoğu bölgesinde konuşulan dil)
- Katalanca (Katalan Bölgesi, Balear Adaları ve Andorra'da konuşulan dil)
- Portekizce (Portekiz ve Galiçya'da konuşulan dil)
- Mozarap dili (Endülüs'te yaşayan Hristiyanların kullandıkları dil)

Roma hakimiyetinin olduğu dönemde, İberya yarımadasının önceki yerleşimcilerinin dilleriyle karışmış ve halkın konuştuğu Latince (vulgar Latin) ortaya çıkmıştır.

Müslümanlar 711 yılında İber Yarımadası'na geldiklerinde, eski Roma İmparatorluğu'nun diğer bölgelerine benzer bir durumla karşılaşmışlardır: bir yanda Latince, diğer yanda Latince'den doğan *Romans* dili.

2.1. 1. Latince ve *Romans* dili

Müslümanlar İber Yarımadası'na geldiklerinde, yerel halk, yazılı dil olarak Latince kullanmalarına rağmen, konuşma dili olarak Latince'den geliştirilen ve henüz yeni kullanılmaya başlanan *Romans* dilini kullanıyordu. Yerli halk, yazılı dil olarak Latinceyi kullanmalarına rağmen, konuşma dili olarak Latince'den geliştirilen ve yeni ortaya çıkmış olan *Romans* dilini daha doğrusu şivesini konuşmaktadır. O dönem konuşulan bu dil hakkında çok az şey bilinmektedir (Lapesa, 1986). *Romans* dili, Endülüs toplumunun çoğunluğu hatta Müvellitler¹ gibi bazı Müslümanların ana dili olup, 8. yüzyılın başlarında, ister Müslümanlığa ihtida etmiş olsun ister Hristiyan kalmış olsun, İberya toplumunun çoğunluğunun ortak dili idi (Attazrouti, 2024). Yine Attazrouti (2024)'nin ifadesine göre, *Romans* dili bilim ve kültür dili değil, kırsal nüfusun ve düşük sınıftan insanların ana dili idi. Yine o dönem kullanılan yazılı Latince, geç veya "alçak" Latince kategorisine ait olup birçok yönden, özellikle bireşimli dilbilimsel türden çok analitik dilbilimsel türü yansıtmaması (cümle

1 Endülüs'te ilk mühtedilerin soyundan gelen nesiller.

öğelerinin doğrusal sıralanması, çekimin kaybolması, artan edat kullanımı, vb.) ve konuşma dilinin etkisinden dolayı bazı fonetik değişiklikler açısından klasik Latince'den ayrılmaktadır (Lapesa, 1983).

Müslümanların İber Yarımadası'na geldikleri dönemde ve özellikle takip eden yüzyıllarda, Latince, eğitim, din ve edebiyat alanında kullanılıyorken *Romans* dili, günlük konuşma dili gibi resmi olmayan durumlarda kullanılıyordu (Gallego, 2003). *Romans* dili, Müslümanların İber Yarımadası'na girişinden önce ve sonra düşük veya kaba olarak kabul ediliyordu. Yani, Latince baskın bir dildi ve dilsel topluluk içinde çok değerliydi. Yazılı ve sözlü olarak bir eğitim, din, bilim ve edebiyat diliydi.

Resim 1. Endülüs haritası

İber Yarımadası'nın Müslümanlar tarafından fethiyle beraber dil konusunda önemli değişiklikler olmuş ancak *Romans* dili/Latince şeklindeki iki dilli yapı 13. yüzyıl ortalarına kadar devam etmiş ve Müslümanlar, Hristiyanlarla olan ilişkilerinde mevcut kültürel durumun farkına varmışlardır (Gallego, 2003). Kassis (1997), yarımadada Müslümanlar tarafından basılan ilk paralarda Latince "Bismillah, Allah'tan başka tanrı yoktur" ifadesinin yer aldığını ve bunun amacının da hakimiyeti altındaki Hristiyanları İslâm'ın kapsamı hakkında bilgilendirmek olduğunu ifade eder. Sonraki yıllarda paralarda Latince ve klasik Arapça kullanılmış, M.S. 721 yılından itibaren de sadece Arapça kullanılmıştır (Gallego, 2003).

On üçüncü yüzyılın başlarında, *Romans* dili şiveleri (varieties), başta edebiyat olmak üzere, Latincenin belirli alanlarını ele geçirmeye başlamış, şiirsel ve anlatısal eserler Kastilya, Galiçya-Portekiz ve Katalan dillerinde üretilmiştir (Gallego, 2003). Bu dönemde Kastilyaca, Kastilya ve León Krallıkları yönetiminde Latince ile birlikte adli ve diplomatik alanlarda kullanılmaya başlanmıştır (Wright, 1995).

Resim - 2. Endülüs'te basılan iki dilli altın dinar (M.S. 716-717) (Museo Arqueológico Nacional)

Müslüman topraklarının Hristiyanlar tarafından yeniden fethi ("re-conquista") on üçüncü yüzyılın ortalarında son zirve noktalarından birine ulaşmış, Hristiyan krallıklar bu Haçlı girişiminde ilerleme kaydettikçe, *Romans* dili şiveleri (varieties) fethedilen topraklarda yayılmıştır (Gallego, 2003). Büyük önem taşıyan bir diğer dilbilimsel olgu da, askeri başarısının ve Müslüman İspanya'ya karşı yürütülen seferlerdeki öncü rolünün bir sonucu olarak Kastilya dilinin diğer *Romans* dilleri karşısındaki üstünlüğüdür ve Gallego (2003)'nun ifadesiyle, eğer bu tarihsel durum olmasaydı Kastilyancanın İspanya'nın en önemli *Romans* dili ve daha sonra da resmi dili haline gelmesi pek olası değildir. Yine Gallego (2003)'nun belirttiğine göre, özellikle Leon ve Aragon bölgelerinde konuşulan *Romans* dilleri, Latinceye daha yakındı ve daha yüksek bir prestije sahipti. Öte yandan Kastilyaca, Baskça konuşulan bir bölgenin yakınında, İber yarımadasının zayıf bir şekilde Latinleşmiş (Romalılaştırılmış) bir bölgesinde, Cantabria dağlarında ortaya çıkmıştır. Kastilyaca, İberya yarımadasında diğer *Romans* dillerinden daha erken bir dönemde kültür dili olmasının yanı sıra Hristiyan İspanya'nın diğer bölgelerinde de kültür dili ve ortak dil (lingua franca) olarak kullanılmış ve etkisini Galiçya-Portekiz, Bask, Aragon bölgeleri ile Katalanca konuşulan bölgelere kadar genişletmiştir.

Kastilyancanın Hristiyan İspanya'daki hakimiyeti, her hangi bir siyasi planlama sonucu ortaya çıkmamış, daha çok kültürel ve tarihi koşulların sonucu oluşmuştur ancak edebiyat eserlerinde kullanılan tek dil olmayıp, lirik bestelerde Galiçya dili, edebî çalışmalarda, Kastilyacaya oranla daha az olsa da diğer diller tercih edilmiştir (Palencia, 1926).

2.1.2. Hristiyan Arapçası

Mozarab olarak bilinen ve Müslüman olan İspanya Hristiyanları arasında Araplaşma olgusu uzun bir tartışma konusu olmuştur. Galle-
go (2003), on birinci yüzyılda, Müslümanların hakim olduğu toprakların bazı bölgelerinde, Hristiyanların konuşma ve yazı dili olarak Arapça-
yı kullandıklarının, Toledo Mozarab toplumu tarafından oluşturulan Arapça belgelerde kanıtlandığını belirtir. İber yarımadasında uzun süre devam eden Müslüman hakimiyetinin bir sonucu olarak ortaya çıkan iki dilli ortamın, Endülüs'te kullanılan iki temel dil, *Romans* dili ve Arapça arasında önemli bir etkileşime yol açtığını belirten Borland (2024), o dönemde görülen kültürel değişikliklerin dili de doğrudan etkilediğini ifade eder. *Romans* dili, tarım, sanat ve mimari; ticaret, zanaat ve sanayi; yerli halk ve ev; hükümet ve yönetim; askerî alan ve savaş; felsefe ve bilim; coğrafya ve kişi adları alanlarında Arapçadan etkilenmiştir (Borland, 2024). Ferrando (2000), Arapçanın Hristiyan toplumunda kültürel bir araç olarak kullanılmasının üç farklı nedeni olduğunu belirtir:

1. Üst tabaka (high variety) dilin işlevlerini yerine getirme konusunda Arapça ile yarışabilecek bir Hristiyan dilinin olmaması ve Latincenin *Romans* dilleri karşısında zemin kaybetmesi ancak bunun yanı sıra hiçbir *Romans* dilinin henüz bir kültür dili olma iddiasında olmaması;
2. Arapça kullanımının devam etmesinin altında yatan bir başka neden, on ikinci yüzyıl ortalarında Endülüs'ün Kuzey Afrika'lı Müslüman yöneticilerinden kaçan ve Arapça konuşan Müslüman Hristiyan göçmen akımının olması;
3. Mozarapların (Müslüman hakimiyeti altındaki Endülüs Hristiyanları), kendileri ve diğer Hristiyan gruplar arasındaki farkı ortaya koyma arzusunun bu dilsel statükoyu korumada önemli bir rol oynaması.

Mozarapların kalıcı bir azınlık oldukları ifade edilebilir ve ne Endülüs'te ne de Hristiyan İspanya'da ayrıcalıklı bir konuma sahip olmadıkları için, özerkliklerini belirli bir seviyede sürdürmek için dil ve siyaset açısından değişikliğe adapte olmak zorunda kalmışlardır. (Beale-Rivaya, 2016). Mozaraplar en az iki dil, yani Endülüs'te konuşulan *Romans* ve Arapça ile ilişki içindeydiler ve bu toplumda yaşayanların bazıları her iki dili de konuşabiliyordu ve bu da Mozarap toplumu için de iki dilli bir profil ortaya koyuyordu (Beale-Rivaya, 2016).

Resim 3. *Mozarapları tasvir eden bir minyatür*

2.1.3. Arapça

1085 yılında Müslümanların Tuleytula'yı kaybetmesi Endülüs'te bir dönüm noktası olmuş, Müslümanlar siyasi, askerî ve ekonomik anlamda bir kırılma yaşarken fiilî bir durumla da karşılaşmıştır (Ballı, 2020).

Bazı Müslümanlar işgal edilen şehirlerden Endülüs'ün diğer şehirlerine yahut Mağrib'e sığınırken, bazı Müslümanlar da yaşadıkları şehirde kalmayı tercih eder. İşte Endülüs'te Hristiyan hâkimiyetinde bir antlaşma çerçevesinde yaşamak zorunda kalan Müslümanlara 'bulunduğu mekâna yerleşen ve oraya uyum sağlayan kimse' anlamına gelen "Müdeccenler" yahut "Müdecceller" adı verilir. Sözcük İspanyolcaya "Mudèjar" şeklinde geçer. Müdeccen yahut Müdeccel adını Müslümanlar tercih eder. Hristiyanlar ise Müdeccen Müslümanlar küçümseyici bir ifade olarak 'Müslümanlardan geriye kalan' anlamına gelen "Morisko" adını kullanır (Ballı, 2020).

Morisko adının Müslümanlar için kullanıldığı gibi kamusal alanda Katolik olarak bilinen ancak Müslümanlığını gizlice yaşamak zorunda kalanlar için aşağılayıcı bir ifade olarak da tercih edildiğini belirten Ballı (2020), son Endülüs şehri Gırnata'nın 1492'de kaybedilmesinden sonra Hristiyanlarla yapılan anlaşmaların Müslümanların aleyhine olacak şekilde ihlal edilmesi sonrası, Hristiyanların "Morisko" adını kullanmaya başladıklarını ifade eder.

Müslüman topluluklar ve Hristiyan yöneticiler arasında yapılan kapitülasyon anlaşmalarının, Müslüman hakimiyeti altında yaşayan Hristiyan toplumlarında olduğu gibi, Müslümanların da adli ve dinî kurumlarının yanı sıra dillerini de koruma imkânı verdiğini belirten Gallego (2003), Hristiyan yöneticilerin Müslümanları asimile etme yönünde artan baskıları sonucu, sosyal ve kültürel anlamda Müslümanlar üzerinde önemli bir etki yaptığını ifade eder. Gallego (2003), bu baskıların Müslüman toplumun bir yandan dil açısından *Romans* dilini konuşan topluluk

içinde asimile olması, diğer yandan da Müslüman kimliğini korumanın bir aracı olarak Arapçayı kullanmaya devam etmeleri sonucunu ortaya koyduğunu dile getirir. Müslüman kimliklerini korumak için gösterilen çabanın, sadece Arapçayı konuşma ve yazma dili olarak koruyan topluluklarda görülmediğini belirten Gallego (2003), Kastilya ve Aragon'da yaşayan ve *Romans* dilini konuşan Müslümanların ve Moriskoların, *Romans* dili kullanımını Müslüman kimlikle uzlaştırmaya çalışan bir tür "İslâmî" edebiyat geliştirdiğini ve bu İslâmî edebiyatın Aljamiado olarak adlandırıldığını ifade eder.

Resim 4. Bir Aljamiado örneği (<https://en.wikipedia.org/wiki/Aljamiado>)

2.1.4. İbrânice

İberyâ Yahudilerinin kullandığı diller, içinde yaşadıkları grupların kullandığı diller yani, *Romans* dili ve Arapça idi ve buna ek olarak dinî ayinlerde ve bazı yazılı alanlarda kullandıkları İbrânice vardı. Sonuç olarak Yahudiler çok dilli bir toplum olup mükemmel düzeyde Arapça biliyor olmaları nedeniyle, Hristiyan krallıklarda sekreter ve saray mensubu olarak önemli görevlere gelebiliyorlardı. Ayrıca çeviri faaliyetlerinde kültürel aracı olarak önemli bir role sahiptiler ve Toledo Çevirmenler Okulu gibi yerlerde, Hristiyan yöneticiler tarafından birçok Arapça eserin *Romans* diline çevirmek amacıyla görevlendiriliyorlardı. Bir diğer önemli faaliyetleri de Müslüman hakimiyeti altında yaşayan Yahudi bilginlerin Arapça yazılmış eserlerini İbrâniceye çevirmektir. Böylece Arapça konu-

şan Yahudilerin entelektüel birikimini, Arapçadan haberi olmayan Avrupa'ya aktarmaktı (Abrahams, 1926).

2.2. Ortaçağ Endülüs Müslüman Toplumunda Dil Çeşitliliği

Müslümanların Endülüs adını verdikleri İber yarımadasına 711 tarihinde girdiklerini ve 1609 yılındaki sürgünle bu coğrafyaya veda ettiklerini ifade eden Özdemir (2014), tam dokuz asırlık bu zaman dilimi içerisinde Endülüslülerin nice olayın ve gelişmenin ya tanığı ya da biz-zat öznesi olduklarını belirtir. Müslümanların Endülüs'te bulundukları bu zaman diliminde, hem Hristiyan hem de Müslüman toplumun dil-bilimsel gelişimini etkilemiş ve Arapça iktidar ve yönetim çevreleriyle bağlantılı bir dil ve İslâm'ın kutsal dili olarak önemli bir rol oynamıştır. Wasserstein (1991), 711'de yarımadaya ilk gelenler arasında ana dili Arapça olanların sayısının oldukça sınırlı olduğunu ve bu kişilerin Berbericenin² bir şeklini konuştuklarını belirtir. Arapça konuşanlar, *Romans* dilini konuşan toplum karşısında sayısal olarak dezavantajlı konumda olmasına rağmen, Arapça konuşma dili olarak yavaş yavaş *Romans* dili ve Berbericenin yerini almış ve 11. yüzyılın sonlarından itibaren Arapça hakim konuma geçerek tek dilli bir eğilim ortaya çıkmıştır (Corriente, 1997). Gallego (2003), Endülüs'te dil çeşitliliğini, Müslüman, Hristiyan ve Yahudiler toplumları dikkate alarak şu başlıklar altında inceler: Klasik Arapça/Günlük konuşma Arapçası, Latince/Romans dili, Müslüman toplumun kullandığı diller ve İbrânice.

2.2.1. Klasik Arapça/Günlük Konuşma Arapçası

İber yarımadasına gelen Araplar, günlük konuşma dilinin çeşitli formlarının ve lehçelerinin yanı sıra klasik Arapça olarak bilinen edebî biçimini yanlarında getirdiklerini ifade eden Gallego (2003), klasik Arapçanın Müslümanlar arasında ayrıcalıklı bir konuma sahip olduğunu ve hepsinin ötesinde, Kur'an'da kullanılan Arapça belagatın, Ortaçağ'dan günümüze Arapça konuşan Müslümanlar için edebî bir rehber ve dilsel bir otorite olduğunu dile getirir.

Klasik Arapça yönetimin dili olup eserlerin çoğu Arapça yazılıyordu ve Endülüs toplumunda klasik Arapçaya hakim olmak bir prestij kabul ediliyor, biyografilerde öne çıkan bir özellik olarak görülüyordu (Ribera, 1914).

İber yarımadasına gelen Arapların çeşitli Arapça lehçeleri konuştuklarını ve bu lehçelerin zamanla tek bir ana dil çeşidi olan Endülüs Arapçası'na dönüştüğünü vurgulayan Corriente (1992),

Kuzey Afrika'nın geniş bir bölgesi olan Mağrip'te dağınık yerleşim bölgelerinde yaşamaktadır. Berberi konuşanların en yoğun olduğu yer Fas'tır .

Endülüs Arapçası'nın temel özellikleri 10. yüzyılda şekillendiğini ifade eder. Dilbilimsel olarak, bu lehçe klasik Arapça ile diğer yeni Arapça lehçelerinde görülenlere benzer farklılıklar göstermiştir. Bu farklılıklar arasında analitik gramer yapısı ve önemli fonetik değişiklikler sayılabilir. Endülüs Arapçasının klasik Arapça'ya göre diğer belirgin unsurları ise Roman ve Berberi lehçelerinin etkisinden kaynaklanmaktadır. Bu durumun, Müslüman İspanya'nın farklı nüfus gruplarının temasının bir sonucu olduğu açıktır: bir yandan ana dili Arapça olanlar, diğer yandan ise yarımada'daki daha kalabalık Roman nüfusu ve Müslüman ordularıyla birlikte farklı dalgalar halinde gelen Berberi gruplar (Gallego, 2003). Endülüs Arapçası, bu dili konuşanlar tarafından farklı bir lehçe olarak kabul edilmiyor, sadece "bozulmuş" veya "kaba" Arapça olarak görülüyor ve aile, günlük hayat veya samimi ortamlarda, atasözlerinde ve halk şiirlerinde kullanılıyordu (Corriente, 1977).

2.2.2. Latince/Romans Dili

Müslümanlar İberya yarımadasına geldiklerinde, Müslümanlar farklı bir dilde, yani Arapça konuşuyor ve yazı dili olarak Arapçayı kullanıyordu. Müslümanların gelişiyle beraber yarımada'da toplumun dil kullanımı önemli bir şekilde değişikliğe uğramıştır zira yerli toplum, Müslümanların dinini ve dilini giderek artan bir şekilde benimsiyordu. Bu beklenen bir gelişmeydi çünkü Müslüman olmak ve yanı sıra hem yazılı dilde hem de konuşma dili olarak iyi bir Arapça bilgisine sahip olmak, Müslümanların yönetim ve idaresine entegre olabilmek için temel hatta zorunlu bir unsurdur (Gallego, 2003). Endülüs'te meydana gelen ve en önemli dilsel değişikliklerden biri, 10. yüzyılda kültür dili olarak Latince'nin klasik Arapça ile yer değiştirmesiydi ve bu tarihten sonra Latince önemli bir eser yazılmamıştır (Gil, 1973).

Müslümanlar, toprakları Hristiyanlar tarafından yeniden ele geçirilince (reconquista), edebî Arapçayı çoğunlukla noter belgelerinde, özel işleri için kullanmaya devam etmiş ancak konuşma dili olarak *Romans* dilini kullanmıştır; diğer yandan, Endülüslü Hristiyanlar tarafından yazılan kaynaklardan edinilen bilgilere göre, sözde Kurtuba şehitlerinin bazıları, çoğu durumda eğitimleri Latince olmasına rağmen, İslâm karşıtı hakaretlerini konuşma Arapçası ile dile getirmişlerdir (Galmés de Fuentes, 1994). 10. yüzyıl civarında Latince kullanımı bırakılmış, klasik Arapça herkes için eğitimi dili olmuş ve Romans dili 11 yüzyılın sonuna kadar toplumun bazı kesimleri tarafından konuşma dili olarak kullanılmaya devam etmiştir (Galmés de Fuentes, 1994).

2.2.3. İbrânice

Endülüs toplumunda nüfusun nispeten küçük ancak etkili bir bölümünü Yahudiler teşkil etmekteydi ve sekiz asırlık İslâm hakimiyeti boyunca Endülüs toplumunda refah içinde yaşayan, kültürel faaliyetleriyle kendini ispat eden, gerek idare gerekse toplumun diğer kesimleriyle uyum içinde yaşayan bir cemaat olarak kendilerini gösteriyorlardı (Özdemir, 2014). Scheindlin (1994), özellikle 10. ve 11. yüzyıllarda Endülüs'te Yahudi nüfusunun ortaya çıkışının Ortaçağ Yahudi tarihinde benzersiz bir durum olduğunu, başka hiçbir Yahudi topluluğunun, Yahudi olmayan bir coğrafyada statü ve hatta iktidar konumlarına ulaşan bu kadar çok Yahudi yetiştirmedigine dikkat çeker. Tarihin bu döneminde, Endülüs Yahudilerinin en dikkat çekici dil olgusu ortaya çıkmıştır yani dinî alan dışında edebî eserlerde İbrânicenin kullanımı canlanmıştır (Gallego, 2003).

Sıra no:	Harfin Adı	Eski İbrânice	Kitap yazısı	El yazısı	Yahudi bilgin Rashi'nin yazı şekli	Eski Yunanca	Latince
01	Alef	א	א	א	א	Α	A
02	Bet	ב	ב	ב	ב	Β	B
03	Gimal	ג	ג	ג	ג	Γ	C
04	Dalet	ד	ד	ד	ד	Δ	D
05	He	ה	ה	ה	ה	Ε	E
06	Vav	ו	ו	ו	ו	Υ	F
07	Zayin	ז	ז	ז	ז	Ζ	G
08	Het	ח	ח	ח	ח	Η	H
09	Tet	ט	ט	ט	ט	Θ	I
10	Yod	י	י	י	י	Ι	K
11	Kaf	כ	כ	כ	כ	Κ	L
12	Lamed	ל	ל	ל	ל	Λ	M
13	Mem	מ	מ	מ	מ	Μ	N
14	Nun	נ	נ	נ	נ	Ν	O
15	Sameh	ס	ס	ס	ס	Ξ	P
16	Ayin	ע	ע	ע	ע	Ο	R
17	Pe	פ	פ	פ	פ	Π	S
18	Tzadi	צ	צ	צ	צ	Τ	T
19	Kof	ק	ק	ק	ק	Θ	R
20	Res	ר	ר	ר	ר	Ρ	S
21	Sin	ש	ש	ש	ש	Σ	T
22	Tav	ת	ת	ת	ת	Τ	T

Resim 5. Çeşitli yazılış şekilleri, Yunanca ve Latince karşılıklarıyla İbrâni alfabesi (Kaynak: <https://islamansiklopedisi.org.tr/ibranice>)

Sâmî dil ailesinin batı grubunun kuzey kanadından olup aynı gruba giren Ugaritçe, Fenikece, Moabca, Ârâmîce ve Edomca ile yakın akraba olan İbrânice (Hassan, 2000), kutsal bir dil olarak Yahudi geleneğinde özel bir yere sahiptir. İbrânice, Kudüs'ün İ.Ö. 587 yılında düşmesinden

sonra konuşma dili olma niteliğini kaybetmiş, o tarihten itibaren özellikle yazılı dinî metinlerle sınırlı kalmıştır (Sáenz-Badillos, 1993). Bununla birlikte İbrânice, Endülüs'te edebî dil olarak yeni bir canlılık kazanmıştır. Endülüs Müslümanları arasında Arapça dilinin ve kültürünün üstünlüğünü savunan “*arabiyya*” kavramının yaygınlaşmasının ardından, Yahudiler İbrâniceyi dilsel övgünün konusu haline getirerek ona yeni bir hayat vermişler ve Endülüs'teki Yahudi alimler de kendi dillerini kapsamlı bir şekilde inceleyip analiz etmenin yanı sıra, pek çoğunun ustalaştığı seküler şiirlerin yazımında İncil İbranicesini kullanmışlardır (Sáenz-Badillos, 1993).

3. ORTAÇAĞ ENDÜLÜS TOPLUMUNDA DİL ÇEŞİTLİLİĞİNİN TOLEDO ÇEVİRMENLER OKULU'NDA ÇEVİRİ FAALİYETLERİNE YANSIMASI

Ortaçağ Endülüs'ünde farklı şehirlerde çeviriler yapılsa da, bu çalışmaların en yoğun ve etkili olarak yapıldığı yer Toledo Çevirmenler Okulu (İsp. Escuela de Traductores de Toledo) olmuştur. Toledo Çevirmenler Okulu'nun çeviri faaliyetleri sadece Batı Avrupa felsefe, bilim, teknik, tıp gibi alanlarda değil, İspanya'da dil üzerinde de birtakım etkileri olmuştur. Endülüs'te var olan bu dil çeşitliliği çevirmenlere ve çevirilere de yansımıştır.

Resim 6. Toledo Çevirmenler Okulu (Toledo)

Vegas González (1997) Ortaçağ Toledo çevirmenlerinin büyük çoğunluğunun, benzer çeviri metodunu uyguladığını yani “iki çevir-

menli tercüme” veya “dört elden tercüme” şeklinde çeviri yaptıklarını ifade eder. González, çevirilerin nasıl yapıldığı konusunda şu ifadelere yer verir:

“Söz konusu çevirmenlerden biri Latince bilen ancak Arapça bilmeyen bir Hristiyan (genellikle bir rahip), diğeri de Latince bilmeyen bir mozarab (Arap veya Arapça konuşan bir Yahudi) olurdu ve her iki çevirmen de ekip olarak çalışır ve Arapça metinleri, Hristiyanların ve Arapların ortak olarak kullandıkları halk dili (burada Toledo Kastilyacası) aracılığı ile Latinceye çevirirlerdi. Bilimsel-felsefi Toledo çevirileri, yazılı şeklini almadan önce, sözlü bir kontrolden geçerdi ve bu çifte uygulama, oldukça önemli bir şekilde, Toledo çevirmenlerinin ‘iki çevirmenli’ bir yöntem modeli olarak şekillenmiş ve bu da, çevirmenlerin özellikle kurumlaşmış ve organize bir ‘okula’ yaptıkları atıfları haklı çıkarmıştır, öyle ki bu da bize, ‘dört elden’ yöntemini kullanan Toledo’lu bir çevirmeni anlamamızı sağlamaktadır.” (González, 1997).

On ikinci yüzyıl çeviri çalışmalarının çok dilli bir temele dayandığını belirten Daniel H. González (2007), o dönem çalışmalarının bir özelliğinin, kaynak dilin Arapça, hedef dilin Latince ve halkın kullandığı İspanyolcanın da aracı dil olduğunu, böylece Arapça bilen bir Yahudi veya mozarabın yazı dilinde (Arapça) kaleme alınmış bir metnin içeriğini kendi ana diline (İspanyolca) aktarabildiğini, daha sonra da bunun Latinceye çevrildiğini ifade eder. Bu nedenle çeviri, iki dilli bireylerle ortak olarak çok dilli ortamda başlar, sağ tarafta Arapça, sol tarafta Latince olurdu ve sözlü ve yazılı olarak yapılan bu çalışma, o dönemin, yüksek sesle okuma ve ezberlemeye dayanan bilgi edinme biçimlerine de yabancı değildi (González, 2007).

Toledo Çevirmenler Okulu’nun, içerisinde yer alan *scriptorium*ların³ tüm kıtada Arapçadan Latinceye çevirilerin dolaşımına olmasına katkıda bulunduğu çeviri merkezlerini ve manastırları entegre ettiğini ifade eden Minecan (2012), ilk dönem çeviri çalışmalarının, kültürlü ve avam dillerinin tanım veya farklılaşmasıyla bütünleşmiş bilginlerin iki dilli olgusu üzerinde temellenmiş bir çokdilliliğe dayandığını ve böylece o dönemde, kaynak dil Arapça ile Latince arasında çeviri yapıldığını ve halkın konuştuğu Kastilyacanın da aracı dil olduğunu söyler ve yapılan çevirinin iki dilli iki bireyin ortak bir çok dilli durum oluşturduklarını ve bu yöntemin dört elden çeviri veya iki çevirmenli çeviri adını aldığını ifade eder.

3 Scriptorium, Ortaçağ’da el yazması kitapların üretildiği ve kopyalandığı atölyeler.

Resim 7. Toledo Çevirmenler Okulu'nda Çalışan Çevirmenler (*Kaynak: textualia traducciones, 2014*)

Otabek (2020), İber yarımadasında birçok yerel lehçe olduğunu (halk Latincesi, Leon, Navarra, Aragon, Katalan ve Kastilya lehçeleri), XI. yüzyıl başında Kastilya ve Leon kralının Kastilya lehçesini resmi dil olarak ilân ettiğini belirtir ve Latincenin manastırlarda ayrı olarak, dinî, seküler ve kültürel elit dili olarak var olduğunu, doğal olarak birçok sade vatandaş ve okumuş kimsenin Arapça konuştuğunu ifade eder. Bazı çevirmenlerin çift olarak çalıştığını ifade eden Otabek (2020), bir çevirmenin Arapçadan Kastilya lehçesine, diğerinin de metni Latince kayda geçirdiğini ve bazı önsöz ve çeviri atıflarında, iki çevirmenin adından söz edildiğini ve hangi çevirmenin Arapçadan Kastilyacaya ve hangi çevirmenin de Kastilyacadan Latinceye çevirdiğinin açıkça belirtildiğini dile getirir.

Menéndez Pidal (1951), Raimundo'dan X. Alfonso dönemine kadar, Toledo'da çeviride genellikle aynı tekniğin kullanıldığını belirtir: çalışmayı iki kişiden oluşan bir ekip üstlenir, bunlardan biri özellikle orijinal dilde uzman, diğeri de çevirinin yapıldığı dile hakim bir uzman olurdu ve bu iki çalışma arkadaşının ortak noktası ise halkın konuştuğu dildi. Toledo Çevirmenler Okulu'nun ilk dönemine ayırt edici ve farklı bir nitelik kazandıran bu 'iki çevirmenli' yöntemin temel unsurları şöyle ifade edilebilir: Başpiskoposun isteği üzerine (vobis praecipiente): a) Arapça bilen ancak Latince bilmeyen bir mozarab, Yahudi veya Arap, Arapça metinden her sözcüğü halkın konuştuğu Toledo'da konuşulan Kastilyacaya çevirirdi (me singula verba vulgariter proferente) ve hemen ardından, b) Latince bilen ancak Arapça bilmeyen bir Hristiyan, Kastilyaca ifade edilen bu sözcüklerin her birini Latinceye çevirirdi (singula in latinum convertente) (Vegas González, 1997).

Minecan (2012), Domingo Gundisalvo'nun, Toledo Çevirmenler Okulu'nun en seçkin çevirmenlerinden biri olduğu konusunda şüphe bulunmadığını ifade eder ve çeviri yöntemi ile ilgili olarak, kariyerinin başında, çevirilerinde kendisine yardımcı olan ve Arapça bilen farklı çalışma arkadaşları olduğunu ve bunların içinde en önemlisinin de İbn Davud (Avendauth) olduğunu dile getirerek, İbn Davud'un Arapça ve Roman dilini bildiğini ancak Latince bilmediğini, Domingo Gundisalvo'nun da Roman dilini ve Latinceyi bildiğini ancak Arapçaya hakim olmadığını, böylece birlikte çalışarak çeviri yaptıklarını ifade eder. Yine Minecan (2012), İbn Davud'un, Moshé Sefardi ve Rabi Bar Hiyya ile birlikte Yunan-Arap düşüncesinin Batıya aktarılmasında en önemli Yahudi bağlantılı temsilcilerinden biri olduğunu ifade ederek Toledo başpiskoposu Juan'a atfedilen *De anima* çevirisinde, İbn Davud ve Gundisalvo'nun, Arapçadan Latinceye çevirirken Toledo Katilyacası ile anlaştıklarını belirtir. Vegas Gonzáles (1997: 36), İbn Davud (Avendauth) ve Gundisalvo'nun her ikisinin de Latinceyi bildiklerini ve 'halkın konuştuğu Latince' (Latin vulgar) ile iletişim kurabildiklerini, buradan hareketle Arapçadan çok Latinceye daha bilgili olan Gundisalvo'nun, İbn Davud (Avendauth) tarafından, Arapça orijinal metinden hareketle sözcüğü sözcüğüne dikte edilen halk Latincesi (Kastilyaca) kavramlarını bilimsel-edebî Latinceye çevirdiğini ifade eder ve bu konuda literatürde yer alan açıklamalardan, hem İbn Davud (Avendauth) hem de Gundisalvo'nun, hiçbir yardım olmadan bilimsel-felsefî çeviriler yapmak için Toledo'da bulunan Arapça el yazmalarından yararlandıklarını dile getirir.

Bağdat'ta olduğu gibi Toledo'da da ilk zamanlarda en çok uygulanan çeviri türü olan 'dikey çeviri' (traduzione verticale), yani Latince durumunda olduğu gibi, prestijli bir dile çeviri yapıldığını dile getiren Montero (1998), Toledo'da yapılan çevirilerin büyük bölümünde faydacı bir amaç izlendiğini, bunun yanı sıra önemsiz kabul edilen şiir çevirisinin neredeyse yapılmadığını ifade eder. Montero (1998), halifeliğin son yıllarında kültürlü tüm Yahudilerin, Arapça ve İbranice arasında akrabalık olmasından dolayı Arapça diline hakim olmalarının yanı sıra *Romans* diline de aşina olduklarını ifade ederek, X. Alfonso sarayında, 'değiştirci' (emendatore) figürü oluşturulduğunu ve bunun görevinin, çevirmenin muhtemel hatalarını düzeltmek, yani 'doğru Kastilyacaya' (castigliano corretto) çevirmek olduğunu belirtir.

Arapların uzun süre Endülüs'te kalmış olmalarından dolayı Arapça, İspanyol kültürü ve İspanyolcanın yanı sıra İspanya'da konuşulan yerel diller ile Portekizce, İtalyanca, Fransızca ve İngilizce gibi Avrupa dilleri üzerinde de etkili olmuştur. Bunun etkisi Toledo ve diğer Endülüs şehirlerinde yapılan çeviriler esnasında kendini hissettirmiş, İspanyolcada karşılığı olmayan birçok kelime ve kavram ya olduğu gibi ya da çok kü-

çük değişiklikler ile İspanyolcaya aktarılmıştır (Hatipoğlu, 2023).

4. SONUÇ

Müslümanların 711 yılında yılında fethedip 1492 yılında terkettikleri İberya yarımadası, Müslüman yöneticilerin hoşgörüsü sayesinde çok dilli ve çok dinli bir ortam olarak yüzyıllarca varlığını sürdürmüştür. Müslümanlar yarımadağa geldiklerinde, İspanya'da nüfusu 6 milyona varan yerli halk sonradan İspanyolca, Portekizce, Fransızca, İtalyanca ve Romence'yi meydana getirecek olan halk Latince'sini (vulgar Latin), Berberiler ve çok küçük bir azınlık durumunda olan Araplar da kendi dillerini konuşuyorlardı. Müslüman, Hıristiyan ve Yahudilerin bir arada yaşadığı Endülüs'te, kişilerin mensup oldukları din, etnik toplum ve bulundukları konum, kullandıkları dil üzerinde etkili olmuştur. Endülüs'te bu çok dilli yapı her alanda kendini göstermiş, özellikle Arapçanın İspanyolca üzerinde çok önemli etkileri olmuş, asıl etki ise çeviri çalışmalarında kendisini hissettirmiştir. 11-12. yüzyıllarda çeviri çalışmalarının yoğun olarak yapıldığı Toledo Çevirmenler Okulu'nda farklı dilleri konuşan çevirmenler, ortak çalışmalar sayesinde Aydınlanma ve Rönesansın yolunu açacak çok önemli çeviriler ortaya koyulmuştur. Yapılan çevirilerde Arapça, Latince, İbrânice, *Romans* dili, Kastilyaca bazen araç bazen amaç dil olmuş, bu sayede önemli çalışmalara imza atılmıştır.

KAYNAKÇA

- Attazrouti, Fatima Z. (2024). "The Andalusian Romance Language", *Almaarifa Journal*, Issue: 13, February 2024.
- Ballı, Abdülvehab (2020). *Yitik Bir Medeniyet Endülüs*, Çıra Yayınları, İstanbul.
- Abrahams, Israel, (1926). *Hebrew Ethical Wills* (Philadelphia: The Jewish publication Society of America, 1926), 57
- Beale-Rivaya, Yasmine (2016). "At the crossroads of languages - The Linguistics Choices along Border Communities of the Reconquista in the Eleventh and Twelfth Centuries", *Multilingualism in the Middle Ages and Early Modern Age* (ed. Albrecht Classen), De Gruyter, Berlin/Boston
- Borland, Reagan, "The Arabic Influence on the Spanish Language: Sociocultural Mechanisms of Language Change Under Islamic Rule in the Iberian Peninsula" (2024). Senior Theses. 681. https://scholarcommons.sc.edu/senior_theses/681
- Corriente, Federico (1977). *A grammatical sketch of the Spanish Arabic dialect bundle*, Instituto Hispano Árabe de Cultura, Madrid
- Corriente, Federico (1992). *Árabe andalusí y lenguas romances*, Mapfre, Madrid
- Corriente, Federico (1997). *Poesía dialectal árabe y romance en Alandalús*, Gredos, Madrid
- Ferrando, Ignacio (2000). "The Arabic language among the Mozarabs of Toledo." In J. Owens (ed), *Contributions to the Sociology of Language: Arabic as a Minority Language* (Berlin: Mouton, 2000)
- Foz, Clara (1957). *Le Traducteur, l'Église et le Roi* (Espagne, XIIe et XIIIe Siècle), Les Presses de l'Université d'Ottawa, Ottawa
- Gallego, M. A. (2003). *The Languages of Medieval Iberia and their Religious Dimension*, *Medieval Encounters*, 9, 1
- Galmés de Fuentes, Alvaro (1994). *Las jarchas mozárabes. Forma y significado*, Grijalbo, Barcelona
- Gil, Juan (1973). *Corpus scriptorum muzrabicorum*, Instituto Antonio de Nebrija, Madrid
- González, Vegas Serafin (1997). *La Escuela de Traductores en la Historia del Pensamiento*, Imprenta Serrano, S.L., Toledo
- Hatipoğlu, Recep (2023). *Toledo Çevirmenler Okulu ve Avrupa Üzerine Etkisi*, Paradigma Akademi Yayınları, Çanakkale
- H. Kassis, "The Arabization and Islamization of the Christians of al-Andalus: Evidence of their Scriptures", *Languages of Power in Islamic Spain*, ed. R. Brann, Bethesda, Md.: CDL Press, 1997
- Hassan, J. H. (2000). "İbrânice", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul
- R. Lapesa, (1986). *Historia de la lengua española* 5th ed. Editorial Gredos, Madrid
- Minecan, Ana Maria C. (2012). "El renacimiento del Pensamiento Filosófico Occidental: Domingo Gundisalvo e Ibn Dawud", *Fronteras en Discusión*.

- La Península Ibérica en el Siglo XII”, Ed. Martos Quesada, Juan y Bueno Sánchez, A.C. Almudayne, Madrid
- Montero, María del Carmen Sánchez (1998). Lineamenti di Storia della Traduzione in Spagna, Università degli Studi di Trieste – Scuola Superiore di Lingue Moderne per Interpreti e Traduttori, Trieste
- Otabek, Makhmudov (2020). “The Role of the Toledo as a Center for the Transfer of Scientific Knowledge of Medieval Eastern Scientists to Europe”, Евразийский Союз
- Özdemir, Mehmet (2019). Endülüs Müslümanları – Siyasî Tarihi, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları: 530, Ankara.
- Özdemir, Mehmet (2014). Endülüs – Siyasî Tarihi, İsam Yayınları, İstanbul/Ankara
- Palencia, A. González (1926). Los mozárabes de Toledo en los siglos XII y XIII, 4 vols. (Madrid: Instituto de Don Juan, 1926-30)
- Pidal, Paulo Menéndez (1951). “Cómo Trabajaron las Escuelas Alonsies”, Nueva Revista de Filología Hispánica, Oct.-Dec., 1951, Año 5, No. 4
- Ribera, Julián (1914). Historia de los jueces de Córdoba por Aljoxaní: Texto árabe y traducción española por Julián Ribera, Ibérica, Madrid
- Rucqoi, Adeline (1993). Histoire Médiévale de la Péninsule Ibérique, Éditions du Seuil, Paris
- Sáenz-Badillos, A. (1993). A History of the Hebrew Language, Cambridge University Press, Cambridge
- Scheindlin, Raymond, P. (1994). “The Jews in Muslim Spain” in The Legacy of Muslim Spain, eds. S. Kh. Jayyusi and M. Marín, Brill, Leiden
- Wasserstein, David J. (1991). “The Language Situation in al-Andalus,” in Studies on the Muwashshah and the Kharja, ed. A. Jones and R. Hitchcock, Oxford University Press, Oxford
- Wright, R. (1995). “Latin and Romans in the Castilian Chancery (1180-1230),” Bulletin of Hispanic Studies, 73, 1995
- <https://www.lutfullahakman.com/2021/03/ispanya-fatih-tark-b-ziyadn-gemileri.html>
- <https://www.man.es/man/en/exposicion/recorridos-tematicos/dracma-euro/dinar.html>
- <https://heraldry.sca.org/names/iberianlang.htm>
- <https://www.histoire-pour-tous.fr/dossiers/1427-les-mozarabes-en-al-andalus-viiiie-xie-12.html>
- <https://en.wikipedia.org/wiki/Aljamiado>
- <https://www.britannica.com/topic/Amazigh-languages>

Bölüm 2

EREK ODAKLI KURAM

GIDEON TOURY

Doç. Dr. Zeynep ARKAN¹, Sarenur Cirit²

1 Doç. Dr. Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Mütercim Tercümanlık Bölümü ORCID: 0000-0003-0534-186X, zeynep.arkan@hbv.edu.tr

2 Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Çeviri ve Kültürel Çalışmalar Programı Orcid: 0000-0002-4951-6177, cirit.sarenur@hbv.edu.tr

Giriş

Çeviri, iletişimin en temel aracı olan dil ile doğrudan bağlantılı olması ve toplumların kültürel gelişimine doğrudan katkı sağlaması sebebiyle insanlık tarihi boyunca var olan bir kavram olmuştur. Bu bağlamda önemi yadsınamayacak bir kavram olan çeviri ile ilgili olarak Bengi'nin (1990, 107) de ele aldığı üzere çevirinin mahiyeti, çeviri sürecinde çevirmene düşen sorumluluklar, çeviride eşdeğerliğin nasıl sağlanabileceği ya da sağlanıp sağlanamayacağı gibi temel kavramların tartışıldığı birçok kuram ortaya atılmıştır.

Bu bölümde incelenecek olan Erek Odaklı Kuram (Target Oriented Theory) bağlamında Toury, çevirinin erek dizge içinde gerçekleşebileceğini öne sürmüştür (Zeytinkaya, 2016). Toury (1995), temel amaç olarak araştırmaya dair olguları tanımlandırmak, açıklamak ve tahmin etmeye yönelik (s. 1) “düzenli çevirmen davranışlarını” belirlemek suretiyle betimleyici çeviri çalışmaları çerçevesinde çeviriyi tanımlamaya çalışmıştır (Yiğit, 2022). Bengi (aktaran Zeytinkaya, 2016), Toury'nin Erek Odaklı Kuramı için çeviri süreci sonunda ortaya çıkan ürün odaklı, işlevsel, devingen, dizgesel ve betimleyici özellikleri olan bir kuram olduğunu belirtmiştir. Ayrıca çevirmeni kısıtlayan öncül normlar (initial norms), süreç öncesi çeviri normları (preliminary norms) ve çeviri süreci normları (operational norms) gibi normlar içermesinin en önemli özelliği olduğu değerlendirmesini yapmıştır.

Toury'nin Erek Odaklı Kuram bağlamında ileri sürdüğü iki önemli kavram bulunmaktadır. Bu kavramlar “yeterlilik” ve “kabul edilebilirlik” olarak adlandırılmıştır. Yapılan çeviri, kaynak metin normlarına daha yakın bir şekilde gerçekleştirildiyse “yeterli çeviri”, hedef metin normlarına yakın bir şekilde gerçekleştirildiyse “kabul edilebilir çeviri” olarak değerlendirilmektedir (Toury, 1995). Bu bağlamda Toury'nin Erek Odaklı Kuramı, yapılan tanımlar ve bahsedilen kavramlar çerçevesinde detaylı bir şekilde ele alınacaktır.

Erek Odaklı Kuram (Target Oriented Theory)

Erek Odaklı Kuram, 1970’li yıllarda İsraili çeviri kuramcısı Gideon Toury tarafından geliştirilmiştir. Bu kuram, çeviride odak noktasının süreçten çeviri sonrası ortaya çıkan ürüne; süreçte ortaya çıkan sorunlardan çeviri çözümlerine, kaynaktan ereğe; eşsürem ile sınırlı kalan bir bakış açısından, eşsürem ile artsüremi de kapsayacak bir bakış açısına; kuralcılıktan, kuralcılıkla birlikte betimleyiciliği de kapsayan bir bakış açısına yönelmesini sağlayan önemli bir yaklaşımdır (Bengi, 1993).

“Yerli-yabancı” karşıtlığına değinmeden çevirinin iki uç (kaynak metin-erek kültür) arasında aracılık yaptığını ifade eden ve bunu “betimleyici” çeviri çalışmalarının çıkış noktası olarak konumlandıran Toury’ye göre çeviri, genel/mutlak kurallardan kişiye özgü davranışlara uzanan bir yelpazede sıralanan toplumsal-kültürel kısıtlara uyar. Bu iki kutbun ortasında çevirinin uyduğu bir de “normlar” bulunmaktadır (Karadağ ve Kurt Williams, 2015).

Toury’nin kuramına göre çeviri metin, gözlem yapılabilen bir olgudur; ancak çeviri süreci gözleme açık bir olgu değildir. Bu bağlamda çeviri ile ilgili araştırmaların gözlemlenebilir olgulardan oluşması doğaldır (Toury, 1985). Toury, çevirinin hedefe yönelik olduğunu, sadece erek bağlamda gerçek olduğunu ve hedef yani erek dizgede bulunan diğer çeviri ve ürünlerle de bağlantısının bulunduğunu ileri sürmüştür (Toury, 1985). Kuram bağlamında Toury’ye göre çeviri, erek metinde de gerçek olduğundan dolayı, çeviri ile ilgili yapılacak olan betimleyici çalışmalarda metni incelemenin başlangıç noktası olarak kabul edilebilir. Bu durumda araştırmacı, dikkatini kaynak metinde çeviri için sorun olabilecek unsurlar (kültür, dizge vb.) yerine çözümlere yöneltebilir (Toury, 1985). Öte yandan belirtilen bu durum, erek metnin kaynak metin ile olan bağlantısını yok saymak anlamına gelmemektedir. Kaynak metin, çeviri metnin çıkış noktasıdır ve erek metnin kaynak metin ile eşdeğerlik ilişkisi olsa da önemli olan unsur, erek metnin kaynak metnin eşdeğeri olup olmaması değil, iki metin arasındaki eşdeğerliğin ölçüsüdür (Toury, 1980). Toury,

eşdeğerliğin mutlak olmayan, değişiklik gösteren bir kavram olduğunu ve çeviri metin ile kaynak metin arasındaki ilişkilerden hangilerinin eşdeğerlilik ile alakalı olduğunu belirleyecek olan unsurların normlar ile ele alınabileceğini ileri sürmüştür (Toury, 1980).

Çeviri Normları

Gideon Toury, “Çeviri Normlarının Doğası ve Çevirideki Rolü” adlı makalesinde çeviri olgusunu “kültür açısından önem taşıyan bir etkinlik”, çevirmenlik olgusunu ise “her şeyden önce toplumsal bir rol oynayabilme, bir topluluk tarafından o topluluğun uygun gördüğü isimlerle verilen işlevi uygun görülen biçimde yerine getirebilme” olarak tanımlamaktadır (aktaran Karadağ ve Bozkurt, 2014).

Toury’ye göre çeviri sürecini normlar yönetmektedir; bunun sebebi ise çevirinin doğası gereği keyfi olarak değil, değişkenlik ile karakterize edilmesidir (Toury, 2012). Toury’nin norm kavramını tanımlamasına göre normlar, sosyal durumlarla ilgili olgular için önemli bir temel yapı taşı niteliğindedir. Toury’ye göre “normlar, bir toplumun neyin doğru ya da yanlış veya neyin uygun ya da uygunsuz olduğuna dair sahip olduğu genel düşünce ve değerlerinin toplamıdır” (Toury, 1995). Bu sebeple normlar, uygulanabildikleri geniş açılı uygulamalar olarak toplumsal düzenin ve kültürün korunmasında öncül bir etken olarak kabul edilmektedir (Toury, 2004). Normlar sadece çeviri türü seçenekleri bağlamında değil çeviri sürecinin her aşamasında geçerlidir. Bu nedenle normların, ortaya çıkacak olan çevirinin her düzeyinde yansımaları görmek mümkündür (Kocabıyık, 2022).

Toury (2012), çalışmasında “Öncül Norm”, “Süreç Öncesi Çeviri Normları”, “Çeviri Süreci Normları” ve “Metinsel-dilsel Normlar” şeklinde beş farklı çeşit norm tanımlı yapmaktadır. Erek Odaklı Kuramına göre betimleyici çeviri araştırmaları üç aşamadan oluşmaktadır (Munday, 2001; Toury, 1995):

- Öncelikle çeviri metnin erek kültür dizgesi içindeki konumu belirlenir, metne verilen önem ya da erek kültür tarafından ne derece kabul gördüğü incelenir.
- Kaynak ve erek metinler karşılaştırılarak deyiş kaymaları saptanır, her iki metinden seçilecek ikili metin birimleri arasındaki ilişkiler betimlenir ve altta yatan çeviri kavramına ilişkin genellemeye varmaya çalışılır.
- Gelecekte çeviri yaparken alınan kararlarda yararlanılabilecek sonuçlara varılır.

Normlar, erek metnin çeviri aşamasında çevirmenin zihninde var olabileceği gibi metin çevrilip ortaya çıktıktan sonra da editörler, yayımcılar ve benzeri uzmanlar tarafından düzeltilirken bile ortaya çıkabilmektedir. Bahsedilen bu süreçte farklı alanlarda eğitim almış uzmanlar tartışarak birbirlerini yönlendirebilmektedir. Bu durum belirli bir taslak mevcut olsa da çeviriyi normlar açısından karmaşık ve zor bir hale getirebilmektedir. Toury (2012), normları süreç öncesi çeviri normları ve çeviri süreci normları şeklinde iki ana grupta ele almaktadır.

Öncül Normlar (Initial Norms)

Toury'nin kuramına göre öncül norm, çeviri sürecinde tercih edilen genel tavidir. Bu bağlamda çevirmen, kaynak metin ya da kaynak metin normlarına veya erek kültür ya da erek kültürün normlarına bağlı kalmayı tercih etmektedir (Kocabıyık & Temur, 2018). Bu normlarda önemli nokta geniş bir açıklamada bulunmaktır. Bu bağlamda normların incelenmesi, işlevsellik, ilişkisellik ve eşdeğerliğin nasıl gerçekleştiğinin belirlenmesi için atılmış önemli bir adımdır (Toury, 2012). Kuram bağlamında çevirmen “yeterli” bir çeviri yapmayı hedefliyorsa çeviri kaynak dil ve kültür normlarına göre yapılmış anlamına gelmektedir. Bu durum da erek kültürün ve dilin norm dizgelerinde uyumsuzluklara sebep olabilmektedir. Ancak çevirmen “kabul edilebilir” bir çeviri hedefliyorsa erek kültür ve dil norm dizgeleri önem kazanmaktadır (Kocabıyık, 2022). Bu durumda ise kaynak metin bağlamında kaymalar söz konusu olacaktır.

tır. Kaynak metnin normları ile olan uyum, çevirinin kaynak metne olan bağlılığı hususundaki “yeterliliği” belirlerken, erek kültürün normları ile uyumlu olarak yapılan çeviri “kabul edilebilirliği” belirlemektedir (Kocabıyık, 2022). Bu bağlamda ortaya çıkan duruma göre Toury, eşdeğerliği belirlemeyi kaynak kültür ile erek kültürün normları bağlamında sürdürmektedir.

Çeviri süreci ile ilgili alınan kararlar, çevirmenin öncül normunu belirlemede önemli paya sahiptir. Çeviri, kaynak metin veya erek metin normları bağlamında gerçekleşebilmektedir. Bu bağlamda yapılan çeviri, kaynak metin normlarına daha yakınsa “yeterli çeviri”, erek metin normlarına yakınsa “kabul edilebilir çeviri” olarak değerlendirilmektedir. Toury’nin “yeterli” ve “kabul edilebilir” çeviri olarak belirttiği kavramlar, birçok araştırmacı tarafından “kaynak odaklı” ve “erek odaklı” çeviri normları olarak da adlandırılmaktadır. Bu bağlamda çevirmen, kaynak odaklı bir çeviride metnin doğallığını ve yabancılığını korumaya çalışırken erek odaklı bir çeviride kaynak metni erek kültür bağlamında doğallaştırarak erek okur ya da izleyici tarafından kolayca “kabul edilir” hale getirebilmektedir (Guidère, 2008). Bir çevirmenin “yabancı/öteki” olanı nasıl algıladığı, çeviri sürecinde yaptığı seçimlerden de anlaşılabilir (Karadağ ve Kurt Williams, 2015). Hermans’a göre ise normlar, belirli bir kültür yazımı bağlamında olan değerlerin ve unsurların, bireylerin bazı durumlar için nasıl davranmaları ya da hangi seçimleri yapmaları gerektiğiyle ilgili olan unsurların çevirmenler tarafından özümsemesidir (Hermans, 2019). Zeytinkaya (2016)’nın makalesinden uyarlanmış örnek Tablo 1’de sunulmuştur:

Tablo 1. Erek Odaklı Kuram Örneği-1

Çalışmanın Adı	Çalışmanın Amacı	Kuramın Kullanılma Amacı ve İçeriği
Gideon Toury'nin Erek Odaklı Kuramı Işığında Bedrettin Tuncel'in İnsandan Kaçan Başlıklı Çevirisi	Bedrettin Tuncel'in İnsandan Kaçan Çeviri eserinin Toury'nin Erek Odaklı Kuramı bağlamında öne sürdüğü öncül normlar ışığında “yeterli” mi yoksa “kabul edilebilir” çeviri mi olduğu incelenmiştir.	Metnin ait olduğu dönemin çeviri normları da dikkate alındığında çeviri metnin “kabul edilebilir” olduğu kanısı desteklenmektedir. Bu bağlamda Tuncel'in İnsandan Kaçan başlıklı çevirisi hem “yeterli” hem de “kabul edilebilir” çeviri olarak değerlendirilebilir.” sonucuna ulaşılmıştır.

Süreç Öncesi Çeviri Normları (Preliminary Norms)

Toury, süreç öncesi çeviri normlarının, çeviri süreci normları ile değerlendirildiğinde hem mantıksal hem de kronolojik olarak öncelikli olduğunu belirtmektedir (Toury, 2008). Süreç öncesi çeviri normları (preliminary norms), çevrilecek olan eserin seçim kriterlerinin tespiti ile ortaya çıkacak olan çeviri politikası ve çevirinin yapıldığı dilin ara dil mi yoksa asıl kaynak dil mi olduğu gibi konulara dayanmaktadır (Karadağ ve Bozkurt, 2014).

Süreç Öncesi Çeviri Normları genelde aralarında bağlantılı olarak belirli bir çeviri politikasına, onun doğası ve varlığı ile ilişkili olanlar ile çevirinin doğrudanlığı ile ilgili olanlar olmak üzere iki grupta ele alınabilmektedir (Kocabıyık ve Temur, 2018). Bu normlar, çevirmenin çeviri sürecine başlamadan önce aldığı kararları “çeviri politikası” (translation policy) ve “çevirinin doğrudanlığı” (directness of translation) olarak ele almaktadır (Toury, 1995).

Çeviri Politikası (Translation Policy)

Çeviri politikası (translation policy), çevrilecek olan metin ve yazar konusunda çevirmenin aldığı kararları kapsamaktadır. Toury'ye göre (2008) çeviri politikası, çeviri sürecinden önceki normların belirlenmesini ve çevrilecek metnin seçim aşamasını da içermektedir. Seçilen yazarın ve eserin seçilme sebebinin rastgele olmadığı, bir çeviri politikasına bağlı olduğundan söz edilebilmektedir (Toury, 2008). Ayrıca çeviri politikası için belirli bir zamanda bir kültüre veya dile çevrilecek metin türleri ve hatta metinlerin tek tek seçiminin yapılması tanımı da yapılabilmektedir. Bu bağlamda yapılan seçimin rastgele yapılmadığı belirlenirse bu politikanın da var olduğu düşünülmektedir (Toury, 2008).

Çevirinin Doğrudanlığı (Directness of Translation)

Çevirinin doğrudanlığı, çeviri eyleminin kaynak metnin kendi dilinden yani doğrudan mı yoksa herhangi bir ara dilden mi yapılacağını göstermektedir (Toury, 2008). Toury çevirinin doğrudanlığını şöyle tanımlamaktadır:

“Çevirinin doğrudanlığı ile ilgili düşünceler metnin asıl kaynak dilinden başka, aynı metnin farklı dillerden de çevrilmesine karşı tanınan hoşgörü eşiğini içerir: Dolaylı çeviriye izin verilmekte midir? Hangi kaynak dillerden/metin türlerinden/dönemlerinden çeviri yapılması(na) izin verilmektedir/yasaklanmıştır/hoş görülmektedir/tercih edilmektedir? İzin verilen/yasaklanan/hoş görülen/tercih edilen aracı diller hangileridir? Bir çevirinin ara dilden yapılmasının eğilimi/zorunluluğu var mıdır? Yoksa bu gerçek göz ardı/kamufle/inkâr mı edilmektedir? Eğer aracı bir dilin varlığından söz ediliyorsa, aracı dilin hangisi olduğu da bildirilmekte midir?” (Aktaran Karadağ ve Bozkurt, 2014).

Bu bağlamda belirtilen soruların yanıtları için süreç öncesi çeviri normları ve çevirinin doğrudanlığına başvurulabilmektedir. Kocabıyık (2022) çevirinin doğrudanlığı için “metnin asıl olan kaynak dilinden başka bir dile ve aynı metnin farklı dillerden çevrilmesine karşı duyulan hoşgörüyü kapsamaktadır” tanımını yapmıştır. Ayrıca Karadağ ve

Bozkurt'a (2014) göre çevirinin doğrudanlığında çevirmen, herhangi bir zorunluluk olmasa da belirtilen kaynak dil asıl kaynak dil veya çeviri dil olsa da kaynak dilden söz etmektedir ve ayrıca ara dilin de çevirilerde belirtilmesinin en büyük nedenlerinden biri çevirmenlerin kaynak dildeki yapıyı ve zarafeti tam olarak hedef okura aktaramama düşüncesidir. Karadağ ve Bozkurt (2014)'un makalesinden uyarlanmış örnek Tablo 2'de sunulmuştur:

Tablo 2. Erek Odaklı Kuram Örneği-2

Çalışmanın Adı	Çalışmanın Amacı	Kuramın Kullanılma Amacı ve İçeriği
II. Meşrutiyet'ten Harf Devrimi'ne Kadar Osmanlıcaya Yapılan Roman Çevirilerinin Süreç Öncesi Normlar Bağlamında İrdelenmesi	II. Meşrutiyet'ten harf devrimine kadar olan dönemde Batı dillerinden Osmanlı Türkçesine yapılan roman çevirilerinde bulunan önsöz ve son sözlerin Toury'nin "süreç öncesi çeviri normları" bağlamında incelenmesi.	Eser/Yazar seçimi bağlamında çevirisi yapılan eserlerin seçimi titiz ve dikkatli bir şekilde yapıldığı, ikinci grup olan "çevirinin doğrudanlığı" bağlamında hem kaynak hem de ara dil çevirilerin bulunduğu ancak ara dil çevirilerin farklı sebeplerden tercih edilmiş olabileceği söylenebilir.

Süreç Normları (Operational Norms)

Erek metinde dilin kullanılma şekli ile ilgili alınan kararları içeren çeviri süreci normları "matriks normlar" (matricial norms) ve "metinsel-dilsel normlar" (textual-linguistic norms) olarak ikiye ayrılmaktadır (Toury, 1995). Çeviri süreci normları, çeviri eylemi yapılırken alınan kararların yönlendirilmesini sağlayan normlar olarak da değerlendirilebilmektedir. Bu normlar metnin "matriks" yani dilsel yapısının metnin içinde nasıl dağıtılacağını, metnin nasıl bir şekil alacağını ve ayrıca dilsel olarak nasıl ifade edileceği konularında etki göstermektedir (Toury, 2012). Bu bağlamda süreç normları, dolaylı veya direkt olarak erek metin ve kaynak metin arasındaki ilişkiyi yönlendirmekte yani nelerin değişip nelerin değişmeyeceğini belirlemektedir.

Matriks Normlar

Çevirmenin çeviri erek metin ile ilgili biçimsel tercihleri matriks normlar ile belirlenmektedir (Zeytinkaya, 2016). Matriks normlar, çeviri metindeki ekleme ve çıkartma gibi metnin değişken olan biçimsel özelliklerini incelemektedir. Kaynak metin ile erek metin arasında olan farklı unsurlar dilin yapısal özelliklerinden kaynaklıysa eşdeğerlilik olarak tam bir denkliğin olmadığı kabul edilirken çevirmenin aldığı kararlar metnin bağlamında değişiklikler oluşturacak yanlışlıklar barındırıyorsa bu durum kabul edilebilirlik sınırlarını zorlamaktadır (Karavin, 2016).

Zeytinkaya (2016) matriks normları, metnin bütünlüğüne, eksik ve fazla unsurlara veya bölünmesine sebep olan dipnot, biçimsel tercihler ve cümle yapılarının dikkate alındığı normlar olarak tanımlamıştır. Yazıcı (2005), matriks normlar için kaynak metnin, erek metnin yazılı kurallarına uygun olarak biçimsel özellikleri bakımından yer değiştirmesini sağlayan normlar tanımını yapmıştır. Matriks normlar metnin biçimi, metinde yapılan ekleme ve çıkarmalar dışında açıklamaları ve dipnotları da kapsamına alabilmektedir. Bu bağlamda matriks normlar metnin geniş ölçekli yapısını incelemektedir.

Metinsel-Dilsel Normlar

Yazıcı (2005) metinsel-dilsel normları, çevirmenin çeviri sürecinde aldığı mikro düzeydeki dilsel ve dilbilgisel kararlar olarak tanımlamaktadır. Metinsel-dilsel normlar bağlamında diliçi kullanımlar, çevirmenin biçimsel tercihleri, dilsel ve dilbilgisel alınan kararlar dikkate alınmakta ve bu bağlamda erek metnin oluşturulma şekline karar verilmektedir. Metinsel-dilsel normlar çeviri diline hâkim olan normlardır (Zeytinkaya, 2016). Kocabıyık ve Temur (2018)'un makalesinden uyarlanmış örnek Tablo 3'te sunulmuştur:

Tablo 2. Erek Odaklı Kuram Örneği-3

Çalışmanın Adı	Çalışmanın Amacı	Kuramın Kullanılma Amacı ve İçeriği
Vinay ve Darbelnet İle Toury'nin Kuramları Işığında Necip Mahfuz'un "Savrulan Kahire" Adlı Romanının Türkçe Çevirisindeki Dil Oyunlarının İncelenmesi	"Savrulan Kahire" adlı romanın içinde bulunan dil oyunlarının, bilimsel nitelikte olması için kuramsal bir çerçeveye Vinay ve Darbelnet ile Toury'nin kuramları bağlamında incelenerek oturtulması.	Metinsel dilsel normlar bağlamında, kullanılan dilin oldukça yalın olduğu ve bazı bölümlerde okuyucunun kaynak metni daha iyi anlayabilmesi için dipnotlara başvurulduğu tespit edilmiştir.'

Erek Odaklı Kurama Yapılan Eleştiriler ve Karşılaştırmalar

Toury diğer kuramcılardan farklı olarak çeviri olgusunu uygulama bağlamında açıklamamaktadır. Toury, çeviri olgusunu genel bir çerçeveden bakan bir kuram ile açıklamaya çalışmaktadır. Toury'ye göre çeviri eylemi, tamamen geriye dönük olmadığı için olgusal olmayan bir eylemdir (Toury, 2012). Bu bağlamda Toury çeviri için belirli bir amaçsalılıktan bahsetmemektedir. Bu sebeple de Vermeer'in Skopos kuramından ayrılmaktadır. Vermeer'in Skopos kuramına göre (Vermeer ve Reiss, 1991) çeviri süreci, çeviriyi veren ve erek kitlenin beklentileri tarafından yönetilmektedir. Ancak Toury'ye göre çeviri süreci normlar tarafından yönetilmektedir. Bunun sebebi ise Toury'ye göre çevirinin doğası gereği keyfi olarak değil değişken olarak oluşmasıdır (Toury, 2012).

Gideon Toury, çeviriyi, kuramsal kaygı çerçevesinde, araştırılan olgunun tanımlanması, açıklanması ve tahmin edilmesi olarak betimlemektedir (Toury, 1995). Kendisi, araştırmasını Holmes, Even-Zohar ve diğer işlevsel yaklaşımlarla ortak görse de diğer kuramcılardan ayrıldığı belirgin noktalar bulunmaktadır (Yiğit, 2022). Toury, Even-Zohar'dan farklı olarak çeviri olgusunun birbirinden farklı belli başlı sistemler dahilinde olduğunu değil sadece belirli bir sistem dahilinde olduğunu ileri sürmektedir (Snell-Hornby, 2006). Toury'den farklı olarak Christina Nord, bahsedilen kuramları yeniden değerlendirerek ve daha kapsamlı bir bakış açısı ile ele alarak "hedef metnin (Translatskopos) istenen ya da işlevine

bağlı şekilde belirten kaynak metin ile bağlantılı ve amaca uygun bir hedef metin ortaya çıkarılması” olarak tanımlamış ve çeviri için “dilsel ve kültürel bağlamda ortaya çıkan engeller sebebiyle imkansız bir iletişimsel eylemin imkanı hale getirilmesi” tanımını yapmış ve çeviriyi iletişimsel yönden ele almıştır (Nord, 1995). Holmes ise çeviribilimi, bağımsız bir bilim dalı olarak tanımlamıştır. Bunun yanında betimleyici çeviri çalışmalarının da temelini atan Holmes, bu şekilde çeviribilimin kuramsal olarak gelişmesine önemli bir katkı sağlamıştır. Gideon Toury ve Itamar Even-Zohar da betimleyici çalışmalarını Holmes’un görüşlerine dayandırarak ortaya koymuşlardır (Snell-Hornby, 2006).

Itamar Even-Zohar, Holmes’un çeviriye olan yaklaşımından yola çıkarak “Çoğul Dizge Kuramını” geliştirmiştir. “Çeviri yazını” kavramını erek dile çevrilen edebiyat eserlerini ve erek kültürün incelenmesini ileri sürmüş ve yapılan çevirilerin merkez ve çevre olarak iki farklı bağlam içinde yer alabileceğini ortaya atmıştır (Even-Zohar, 2021). Toury’nin çeviriye bakış açısında ortaya çıkan yeterlilik, kabul edilebilirlik ve normlar bağlamında kuramda kaynak metin sezgisel olarak ele alınmıştır. Bu bağlamda Toury’nin eşdeğerlik anlayışı diğer eşdeğerlik anlayışlarından ayrı düşmektedir (Toury, 2012). Diğer kuramlarda eşdeğerlik sağlamak kaynak ve erek metin arasında kurulacak olan ilişki ile mümkün olsa da Toury için bu ilişki her çeviride vardır. Toury için önemli olan tür ve kapsamdır (Toury, 2012). Bu eşdeğerliği oluşturan en önemli unsur normlardır. Toury, normların çeviri sürecinde rastgele karar alınmasını engellediğini düşünmektedir. Toury için “normlar bir toplumun neyin doğru ya da yanlış veya neyin uygun ya da uygunsuz olduğuna dair sahip olduğu genel düşünce ve değerlerinin toplamıdır” (Toury, 1995). Bu bağlamda Toury’ye göre ortaya çıkan çeviri ürününün sosyal yapısının belirlenmesi önemlidir.

Sonuç

Bu bölümde Gideon Toury'nin Erek Odaklı Kuramı ayrıntıları ile açıklanmaya çalışılmıştır. Kuramın çeviribilime olan katkılarına değinilmiş, diğer kuramlar ile karşılaştırılması yapılmış ve Erek Odaklı Kuram bağlamında incelenen eserler ve çalışmalardan örneklere yer verilmiştir. Toury, çeviri olgusuna geniş bir çerçeveden bakmış ve diller ve kültürler arası farklılıkların çeviride tamamen kapanamayacağını destekler nitelikte bir kuram ortaya çıkarmıştır.

Erek Odaklı Kuram, çeviri sürecinde en sık karşılaşılan kültürler arası farklılıklar engelinin aşılmasına ışık tutar niteliktedir. Toury'nin belirlediği normlar, çeviriyi belirli çerçeveler içinde sınırlayarak çevirmene de rehberlik etmektedir. Kültürel unsur bakımından zengin olan eserlerin çeviri incelemelerine baktığımızda Erek Odaklı Kuram ışığında birçok eser-çeviri karşılaştırılması yapılmış olduğu görülmektedir. Bu durum kuramın özellikle kültürel çeviri alanındaki önemini ortaya koymaktadır.

Kaynakça

- Bengi, I. (1990). *Çeviri bir süreçtir ya çeviribilim? Argos Kasım 27, 137-142.*
- Bengi, I. (1993). Çeviri eleştirisi bağlamında eleştirel bilincin oluşması ve eleştiri, üst-eleştiri, çeviribilim ilişkileri. *Dilbilim Araştırmaları Dergisi*, 4, 25-50.
- Even-Zohar, I. (2021). The position of translated literature within the literary polysystem. In *The translation studies reader* (pp. 191-196). Routledge.
- Guidère, M. (2008). Introduction à la traductologie: Penser la traduction: hier, aujourd'hui, demain. De Boeck Supérieur.
- Hermans, T. (2019). Translation in systems: Descriptive and systemic approaches explained. Routledge.
- Karadağ, A. B., & Bozkurt, E. (2014). II. Meşrutiyet'ten Harf Devrimi'ne Kadar Osmanlıcaya Yapılan Roman Çevirilerinin Süreç Öncesi Normlar Bağlamında İrdelenmesi. *HUMANITAS-Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, 2(3), 85-103.
- Karadağ, A. B., & Kurt Williams, Ç. (2015). Reformlar Çağında Türkiye'de Molière'in Yeniden Yazımı (19. Yüzyılın İkinci Yarı). *Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, 3(5), 127-136. <https://doi.org/10.20304/husbd.56736>
- Karavin, H. (2016). Çeviri kuramları bağlamında eşdeğerlik kavramının izini sürmek. *Trakya Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 6(12), 125-144.
- Kocabıyık, H. S. (2022). Jean Paul Vinay ile Jean Darbelnet, Peter Newmark, Anthony Pym ve Gideon Toury'nin kuramları ışığında Necib Mahfuz'un "Başkan'ın Öldürüldüğü Gün" adlı romanındaki dil oyunlarının Türkçe çevirisinin analizi. *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, (28), 610-629. DOI: 10.29000/rumelide.1132601.
- Kocabıyık, H. S., & Temur, N. (2018). Vinay ve Darbelnet ile Toury'nin Kuramları Işığında Necip Mahfuz'un "Savruhan Kahire" Adlı Romanının Türkçe Çevirisindeki Dil Oyunlarının İncelenmesi. *International Journal of Social and Humanities Sciences Research (JSHSR)*, 5(29), 3589-3597.
- Munday, J. (2001). *Introducing translation studies: Theories and applications*. Routledge.
- Nord, C. (1995). Text-functions in translation: Titles and headings as a case in point. *Target. International Journal of Translation Studies*, 7(2), 261-284.
- Snell-Hornby, M. (2006). The turns of translation studies: New paradigms or shifting viewpoints? John Benjamins.
- Toury, G. (1980). *In search of a theory of translation*. The Porter Institute for Poetics and Semiotics.
- Toury, G. (1985). A rationale for descriptive translation studies. In T. Hermans (Ed.), *The manipulation of literature* (pp. 16-41). Routledge.
- Toury, G. (1995). *Descriptive translation studies and beyond*. John Benjamins.
- Toury, G. (2004). Probabilistic explanations in translation studies: Welcome as they are, would they qualify as universals? In A. Mauranen & P. Kuusimäki (Eds.), *Translation universals: Do they exist?* (pp. 15-32). John Benjamins.

- Toury, G. (2008). Translation culture - translation nature. In A. Pym, M. Shlesinger, & D. Simeoni (Eds.), *Beyond descriptive translation studies: Investigations in homage to Gideon Toury* (pp. 148-157). John Benjamins.
- Toury, G. (2012). *Descriptive translation studies and beyond: Revised edition*. John Benjamins.
- Vermeer, H. J., & Reiss, K. (1991). *Grundlegung einer allgemeinen Translationstheorie*. Max Niemeyer.
- Yazıcı, M. (2005). Çeviribilimin temel kavram ve kuramları. *Multilingual*.
- Yiğit, G. (2022). Yeni yönelimler ve disiplinlerarasılık üzerinden çeviribilimin gelişim özelliğine kısa bir bakış. *Turkish Studies-Social*, 17(1), 117-131. <https://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.54943>
- Yiğit, G. (2022). Yeni yönelimler ve disiplinlerarasılık üzerinden çeviribilimin gelişim özelliğine kısa bir bakış. *Turkish Studies-Social*, 17(1), 117-131. <https://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.54943>
- Zeytinkaya, D. (2016). Gideon Toury'nin Erek Odaklı Kuramı Işığında Bedrettin Tuncel'in İnsandan Kaçan Başlıklı Çevirisi. *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, (4), 35-47.

Bölüm 3

WERNER KOLLER -EŞDEĞERLİK KURAMI

Doç. Dr. Zeynep ARKAN¹, Kevser Kır²

1 Doç. Dr. Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Mütercim Tercümanlık Bölümü ORCID: 0000-0003-0534-186X, zeynep.arkan@hbv.edu.tr

2 Yüksek Lisans Öğrencisi, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Temel İslam Bilimleri Fakültesi, Arap Dili ve Belagatı Programı ORCID: 0000-0003-2178-3721, kevser.kir98@gmail.com

Giriş

Dünyamızdaki değişimlerin ve kültürlerarası etkileşimin artmasıyla birlikte kültürel aktarımlara olan ihtiyaç belirgin hale gelmiş ve bu noktada çeviri ürünleri önem kazanmıştır. Çevirilerin doğru karşılık bulabilmesi için çeşitli teknikler geliştirilmiştir (Tanrıkulu, 2016). Çeviribilim başlangıçta dilbilimin bir alt dalı olarak kabul edilmiş, ancak 1970’li yıllarda Batı’da bağımsız bir bilim dalı olarak tanınmaya başlanmıştır (Topal, 2010). Bu gelişmeyi takiben çeviribilim alanında çeşitli kuramlar ortaya çıkmıştır. Bu kuramlar arasında İşlevsel Çeviri Kuramı, Skopos Kuramı ve İletişimsel Çeviri Kuramı öne çıkan örnekler arasındadır.

Çeviribilimin ilk dönemlerinde, çeviri yapan kişilerin belirlediği kurallar esas alınırken zaman içerisinde betimleyici çalışmaların artmasıyla birlikte bu kuralların işlevselliğini yitirdiği belirlenmiştir (Akbulut, 2010). Bu bölümde, çeviri kuramları arasında önemli bir yere sahip olan Werner Koller’in Eşdeğerlik Kuramı detaylı olarak incelenecektir. Alman bilim insanı Koller (1979), “Einführung in die Übersetzungswissenschaft” (Çeviri Bilimine Giriş) adlı eserinde eşdeğerlik kavramını derinlemesine ele almıştır. Koller’e göre çevirmen, metinleri çevirirken kaynak ve erek dil arasında eşdeğerlik ilişkisi kurmaktadır. Bu kuramda eşdeğerlik, metinsel ve işlevsel bir anlam kazanmıştır. Kuramın en önemli özelliği, kaynak ve hedef dil arasındaki aktarım sürecinde hiçbir unsurun kaybolmaması veya eksiltilmemesidir. Koller (2011) eşdeğerliği, kaynak ve hedef dil arasındaki ilişki olarak tanımlamaktadır. Bu kuram, çeviride eşdeğerliği etkileyen dilsel zorluklar üzerinde özellikle durmaktadır. Koller’e göre eşdeğerlikte kaynak metinden hedef dile yapılan aktarımda metnin niteliklerinin korunması esastır (Koller, 2011). Koller, eşdeğerliği beş temel kuramsal kavram üzerine inşa etmiştir: (1) Düz anlamsal eşdeğerlik, (2) yan anlamsal eşdeğerlik, (3) dil-kullanımsal eşdeğerlik, (4) metin türü eşdeğerliği ve (5) biçimsel eşdeğerlik (Demirezen, 1993).

Eşdeğerlik Kuramına Genel Bir Bakış

Eşdeğerlik kavramı, İngilizce’de “Equivalence”, Almanca’da “äquivalenz” terimleriyle karşılık bulmaktadır. Türkçe’de ise “eşdeğerlik” ya da “eşdeğerlilik” kavramları aynı anlamı ifade etmek için kullanılmaktadır (Soysal, 2012). 20. yüzyılın ikinci yarısından itibaren eşdeğerlik kuramı üzerine farklı yaklaşımlar geliştirilmiş ve çeşitli kuramsal çerçeveler ortaya konmuştur. Eugene Nida, Gideon Toury, Anthony Pym ve Werner Koller gibi kuramcılar çeviride eşdeğerlik kavramı üzerinde önemli çalışmalar yapmışlardır (Karavin, 2016).

Eşdeğerlik kavramı ilk olarak Katharina Reiss ve Hans J. Vermeer tarafından ele alınmıştır (Reiss ve Vermeer, 1984). Daha sonra Gideon Toury, eşdeğerliğin metinsel temeller yerine mantıksal temeller üzerine kurulması gerektiğini savunmuştur. Toury’ye göre, metin oluşturulurken temel öge metinsel birim değil, mantıksal yapı olmalıdır (Toury, 1980). John C. Catford, çeviri sürecinde eşdeğerliğin anahtar bir kavram olduğunu ileri sürmüş ve hedef dilde eşdeğerliğin sağlanmasının kritik önemini vurgulamıştır (Catford, 1965). Wolfram Wills, eşdeğerlik kavramına farklı bir açıdan yaklaşarak bu kavramın matematiksel kökenlerine dikkat çekmiştir. Wills’e göre matematikteki eşitlik ilkesine benzer şekilde kaynak ve hedef dil arasında da karşılıklı öğelerin bulunması gerekmektedir (Wills, 1977). Holmes da benzer bir yaklaşımla eşdeğerliği matematiksel bir kavram olarak değerlendirmektedir (Bassnett, 1980).

Albert Neubert, çeviribilimde pragmatik eşdeğerlik kavramını öne çıkarmıştır. Neubert’e göre her dilsel anlatımın faydacı bir boyutu vardır. Eşdeğerlik; sözdizimi, edimbilim ve anlambilimi alanlarını kapsayan göstergebilimsel bir bütün olarak değerlendirilmelidir. Neubert kaynak dildeki kelimelerin dilsel özelliklerinin, anlamlarının ve yapılarının kaynak metnin dilsel özellikleriyle birlikte incelenmesi gerektiğini vurgulamıştır (Soysal, 2012). Çeviribilim kuramcıları, çeviri sürecinde kaynak dilin mi yoksa hedef dilin mi esas alınması gerektiği konusunda farklı görüşler ortaya koymuşlardır. Eşdeğerlik ile ilgili yapılan bazı sınıflandırmalarda kaynak veya hedef metnin belirli özelliklerinin

korunmasına öncelik verilmiş, bu durum ise metinlerdeki diğer bazı öğelerin göz ardı edilmesine yol açmıştır (Aktaş, 1995). Bassnett (2002) ise çeviride eşdeğerliği yalnızca kaynak ve hedef dil arasındaki sözcüksel ve dilbilimsel aktarım olarak değerlendirmemektedir. Bassnett'e göre çeviri süreci, kaynak metindeki dilbilimsel öğelerin arka plana atılmasını da kapsayabilmektedir. Çeviriden beklenen, sadece erek ve kaynak dil arasındaki sözcüksel ve dilbilgisel aktarım değil aynı zamanda kaynak dilde yer alan anlam ve işlevin de özgünlüğü bozulmadan aktarılmasıdır. Bu bağlamda çeviride eşdeğerlik kavramı «aynı olma» anlamını taşımamalıdır. Tam eşdeğerlik sağlamanın zorluğu, dillerin kendilerine özgü ses ve imgelerinin varlığından kaynaklanmaktadır (Boztaş, 1993).

Werner Koller'in Eşdeğerlik Yaklaşımı

Werner Koller, eşdeğerlik kavramını kaynak ve hedef metin arasındaki ilişki olarak tanımlamaktadır. Koller'e göre, eşdeğerlik ilişkisinin türü belirlenmeden önce eşdeğerliğin kullanım alanı ve koşullarının net bir şekilde ortaya konması gerekmektedir. Bu bağlamda Koller, eşdeğerliğin temel bir ilkeye dayanması gerektiğini vurgulamaktadır. O ilke de kaynak metnin dilsel niteliklerinin ve unsurlarının korunmasıdır. Bu ilke, kaynak ve hedef dil arasında yapılan çeviride eşdeğerlikler yoluyla anlam kaybının önlenmesini amaçlamaktadır (Koller, 2011). Koller (2011), eşdeğerliği beş ana kategoride sınıflandırmıştır:

- *Düz anlamsal eşdeğerlik:* Metinde aktarılan dil dışı unsurlara odaklanan ve içerik düzeyinde değişmezliği hedefleyen eşdeğerlik türüdür. Bu yaklaşım, metnin temel anlamsal içeriğinin korunmasını esas alır.
- *Yan anlamsal eşdeğerlik:* Sözün yan anlamlarla iletilmesini kapsayan eşdeğerlik türüdür. Bu tür eşdeğerlik genellikle eş anlamlı ifadeler arasından özgün bir anlatımın seçilmesi yoluyla gerçekleştirilir.
- *Metin kurallarına dayalı eşdeğerlik:* Belirli bir metin türü için uygun olan metin ve dil kurallarıyla ilişkili eşdeğerlik türüdür. Bu kurallar, toplumsal gelenek ve görenekleri de içerebilmektedir.

- *Edimsel eşdeğerlik*: Çevirinin hedef kitlenin özelliklerine uygun olarak yapılmasını öngören eşdeğerlik türüdür. Bu yaklaşım, metnin alıcı üzerindeki etkisini ön planda tutmaktadır.
- *Biçimsel-estetik eşdeğerlik*: Kaynak metnin biçimsel özelliklerinin çeviride korunmasını hedefleyen eşdeğerlik türüdür. Bu tür, metnin estetik değerlerinin aktarılmasına odaklanmaktadır

Düz anlamsal eşdeğerlikte sözcüğün sözlük anlamı esas alınırken yan anlamsal eşdeğerlikte metin veya sözcüklerin düz anlamsal karşılıklarının dışında kalan yan anlamlarıyla yapılan aktarım söz konusudur. Bir sözcüğün yakın veya yan anlamları bulunduğundan düz anlamsal eşdeğerlikle aktarılamayan bilgilerin yan anlamsal eşdeğerlik yoluyla aktarılması gerekmektedir (Koller, 2011). Metne dayalı eşdeğerlikte her metnin kendine özgü özelliklerinin olduğu kabul edilmekte ve bu doğrultuda metnin türü dikkate alınarak hedef dilde eşdeğerlik oluşturulmaktadır (Aktaş, 1996). Edimsel eşdeğerlikte, hedef metnin alıcı tarafından anlaşılabilirliği temel amaçtır. Bu nedenle kaynak metindeki dil özelliklerinin hedef dile aktarılması sürecinde, hedef dilin alıcısının kültürel bağlamı göz ardı edilmemelidir (Aktaş, 1996). Biçimsel-estetik eşdeğerlik ise yukarıda belirtilen tüm eşdeğerlik unsurlarının bütüncül bir şekilde değerlendirilmesini gerektirir. Koller'in özellikle vurguladığı önemli bir nokta, bu eşdeğerlik türünün yalnızca edebi metinler için değil tüm metin türleri için geçerli olmasıdır (Koller, 2011).

Farklı Kuramcıların Eşdeğerliğe Bakış Açısı

20. yüzyılın ikinci yarısından sonra eşdeğerlik, çeviri kuramı çerçevesinde yoğun biçimde tartışılan konulardan biri haline gelmiştir. Uzun yıllar süren sadık ve serbest çeviri tartışmalarının ardından kuramcılar sistematik çeviri kuramları oluşturmayı hedeflemiştir. Bu süreçte eşdeğerlik kavramı hakkında farklı görüşler ortaya atılmıştır. Anthony Pym, Werner Koller ve Eugene Nida gibi kuramcılar çeviriyi eşdeğer ilişkiler bağlamında tanımlarken Snell-Hornby eşdeğerliğin çeviride kuramsal bir kavram olarak kullanılmasına karşı çıkmıştır. Mona Baker ise daha

pragmatik bir yaklaşım benimseyerek eşdeğerliğin kolay uygulanabilirliği nedeniyle belirli düzeylerde kullanılabileceğini öne sürmüştür (Baker, 1992).

Mona Baker, çeviride eşdeğerliğin en temel düzeyinin sözcük düzeyinde gerçekleştiğini belirtmektedir. Baker’a göre, metin çevrilirken üst düzey yapılardan önce sözcüklerle karşılaşıldığı için öncelik sözcük düzeyindedir (Baker, 1992). Buna karşın Koller öncelikle dilbilimsel bir inceleme yapıp anlamın belirlenmesi ardından erek dilde bu eşdeğer yapıların bulunup aktarılması gerektiğini savunmaktadır (Tanrıkulu, 2016). Kloepfer, Koller’in bu görüşünü benimsemekle birlikte dilbilimsel yorumlamanın yanı sıra metin türünün de dikkate alınması gerektiğini vurgulamaktadır. Her metin türünün kendine özgü niteliklerinin erek dile aktarılırken korunması ve kaynak dilde oluşturulmuş etkinin de erek dilde yeniden yaratılması gerektiğini belirtmiştir (Kloepfer, 1967). Toury ise çevirinin erek kültür için yapılması gerektiğini savunmakta ve erek kültürün çeviri sürecini başlatan temel etmen olduğunu öne sürmektedir. Bu yaklaşıma göre, çeviri yalnızca erek sistemde gerçeklik kazanmaktadır (Toury, 1980).

Eşdeğerlik Kuramı Uygulama Örnekleri

Çeviribilimde eşdeğerlik konusu çeşitli akademik araştırmalara konu olmuştur. Bu çalışmalardan bazıları şunlardır:

- Merve Gündoğdu (2020), “Hasan Ali Toptaş’ın Gölgesizler kitabının İngilizce çevirisinin Werner Koller’in eşdeğerlik odaklı yaklaşımı çerçevesinde incelenmesi” başlıklı yüksek lisans tezinde, Koller’in eşdeğerlik yaklaşımı ve analiz parametreleri ışığında kapsamlı bir inceleme gerçekleştirmiştir.
- Ebru Turan (2022), “Çeviride eşdeğerlik bağlamında M. A. Bulgakov’un ‘Üstat ile Margarita’ eserinin Türkçe çevirisinin incelenmesi” başlıklı yüksek lisans tezinde eşdeğerlik kavramını pratik düzlemde ele almıştır.

- Ali Osman Kırallı (2021), “Corci Zeydanân’ın ‘Selahaddin Eyyübî ve Haşhaşiler’ adlı romanının Türkçe çeviri metnlerinin eşdeğerlik yaklaşımları açısından incelenmesi” başlıklı doktora tezinde eşdeğerlik yaklaşımlarını detaylı bir şekilde incelemiştir.

Yapılan çalışmalardan hareketle aşağıdaki tabloda bir taslak çerçevesinde örnekler sunulmuştur:

Tablo 1. Eşdeğerlik Kuramı Örnekleri

Çalışmanın Adı	Çalışmanın Amacı	Kuramın Kullanılma Amacı ve İçeriği
Hasan Ali Toptaş’ın Gölgesizler kitabının İngilizce çevirisinin Werner Koller’in eşdeğerlik odaklı yaklaşımı çerçevesinde incelenmesi	Bu çalışma, Koller’in eşdeğerlik yaklaşımı ve analiz parametreleri ışığında Hasan Ali Toptaş’ın Gölgesizler kitabı ile İngilizce çevirisi arasında sistematik ve karşılaştırmalı bir inceleme yapmayı hedeflemektedir.	Bu çalışma kaynak metin yazarı tarafından kullanılan biçimsel-estetik unsurların nasıl çevrildiğini ve ana dili Türkçe olmayan bir çevirmen tarafından Türkçe’den İngilizce’ye yapılan bir çevirinin niteliğini anlamak için tüm eşdeğerlik kriterlerinin ne ölçüde karşılandığını inceleyecektir.
Çeviride eşdeğerlik bağlamında M. A. Bulgakov’un “Üstat ile Margarita” eserinin Türkçe çevirisinin incelenmesi	Rusya’da dilbilimsel çeviri kuramlarından Vilen Naumoviç Komissarov ile ön plana çıkan ve çeşitli yön ve dereceleriyle birçok kuramcı tarafından odağa alınan çeviride eşdeğerlik bağlamında M. A. Bulgakov’un “Üstat ile Margarita” eserinin Türkçe çevirisini incelemektir.	Çeviri kuramları bağlamında Rusça-Türkçe dil çifti odaklı kaynak metinden erek metne çeviri sürecinde ortaya çıkan morfolojik, leksik, semantik ve bunun yanında folklorik farklılıklar/benzerliklerin nitelikleri çizmektedir.

Corci Zeydanân'ın "Selahaddin Eyyübî ve Haşhaşiler" adlı romanının Türkçe çeviri metinlerinin eşdeğerlik yaklaşımları açısından incelenmesi	Bu araştırmanın amacı, Corcî Zeydân'ın Selahaddin Eyyübî ve Haşhaşiler adlı romanının Türkçeye yapılan çevirilerinin, kaynak dili Arapça olan yazınsal romanın Türkçeye nasıl aktarıldığının betimleme ve bu aktarım yöntemini değerlendirmektir.	Her bir çevirmenin sahip olması gereken alan, konu, dil bilgisi ve dile hâkimiyeti, hedef dildeki eşdeğerlilik olarak ne ölçüde ana dilini kullandığı konusu belirlenmeye çalışılacaktır.
---	---	---

Sonuç

Çeviribilim, 1970'li yıllardan itibaren Batı'da bağımsız bir bilim dalı olarak kabul görmeye başlamıştır. Bu süreçte eşdeğerlik kavramı üzerine farklı görüşler geliştirilmiştir. Anthony Pym, Werner Koller ve Eugene Nida gibi önemli kuramcılar çeviriyi eşdeğerlik ilişkileri çerçevesinde tanımlamıştır.

Eşdeğerliğin kuramsal bir çerçeve olarak kabul edilmesi, çeviri sürecinde karşılaşılan sorunların çözümü için sistematik bir yaklaşım sunmuştur. Bu çalışmada, eşdeğerlik yaklaşımının genel bir tanımlaması yapılmış ve çeviribilimin önde gelen kuramcılarından Werner Koller'in Eşdeğerlik Kuramındaki sınıflandırması detaylı olarak ele alınmıştır. Koller'in Eşdeğerlik Kuramı beş temel türden oluşmaktadır: (1) Düz anlamsal eşdeğerlik, (2) yan anlamsal eşdeğerlik, (3) metin kurallarına dayalı eşdeğerlik, (4) edimsel eşdeğerlik ve (5) biçimsel-estetik eşdeğerlik.

Koller'in yaklaşımına göre kaynak metnin özgün niteliklerini koruyarak kaynak ve hedef dil arasında kurulacak ilişkiler yoluyla eşdeğerlik sağlanabilmektedir. Fakat Koller, eşdeğerlik türü belirlenmeden önce eşdeğerliğin kullanım alanı ve koşullarının dikkatle tespiti gerektiğini vurgulamaktadır.

Bu çalışmanın çeviribilim alanında gelecekte yapılacak araştırmalara kuramsal bir zemin oluşturması ve metodolojik katkı sağlaması beklen-

mektedir. Eşdeğerlik kavramının farklı boyutlarını sistematik bir şekilde ele alması ve Koller'in yaklaşımını detaylı biçimde incelemesi bakımından çalışmanın alana önemli bir katkı sunacağı düşünülmektedir. Ayrıca bu araştırma, çeviri uygulamalarında karşılaşılan sorunların çözümünde kuramsal bir çerçeve sunarak hem akademik çalışmalara hem de profesyonel çeviri uygulamalarına ışık tutabilecek niteliktedir.

Kaynakça

- Akbulut, A. (2010). Çeviribilimde Bir Araştırma Gereci/Aracı Olarak Özbetitleme. *İstanbul Üniversitesi Çeviribilim Dergisi*, 1(1), 1-20.
- Aktaş, T. (1995). Çeviri işlemi ve eşdeğerlik (Übersetzungsverfahren und Äquivalenz). *Türk Dili Dergisi*, 522, 693-703.
- Aktaş, T. (1996). Çeviri işlemine genel bir bakış. Orsen
- Baker, M. (1992). In other words: A coursebook On translation. Routledge
- Bassnett, S. (1980). Translation Studies. London and New York: Methuen
- Bassnett, S. (2002). Translation studies (3rd ed.). Routledge.
- Boztaş, İ. (1993). Çeviri, Çevirmen, Dilbilim İlişkisi, Çeviride Eşdeğerlik Ve Kayıplar. *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 10(2), 55-65.
- Catford, J. C. (1965). A linguistic theory of translation. Oxford University Press.
- Demirboğan, B. (2011). Çeviribilimde Disiplinlerarasılık ve Türkiye Yansımaları. *İstanbul: İstanbul Üniversitesi*.
- Demirezen, M. (1993). Çeviride eşdeğerlik sorunu. *Uludağ Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 7(1), 221-230.
- Gündoğdu, M. (2020). Hasan Ali Toptaş'ın Gölgesizler kitabının İngilizce çevirisinin Werner Koller'in eşdeğerlik odaklı yaklaşımı çerçevesinde incelenmesi [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Gazi Üniversitesi.
- Jäger, G. (1968). "Elemente einer Theorie und Technik des Übersetzens. Grundfragen der Übersetzungswissenschaft". Beihefte zur Zeitschrift Fremdsprachen, 2., 35-52.
- Karavin, H. (2016). Çeviri Kuramları Bağlamında Eşdeğerlik Kavramının İzini Sürmek. *Trakya Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 6(12), 125-144.
- Kıralı, A. O. (2021). Corci Zeydanân'ın "Selahaddin Eyyübî ve Haşhaşiler" adlı romanının Türkçe çeviri metinlerinin eşdeğerlik yaklaşımları açısından incelenmesi [Yayımlanmamış doktora tezi]. Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi.
- Kloepfer, R. (1967). Die Theorie der literarischen Übersetzung. Wilhelm Fink Verlag.
- Koller, W. (1979). Einführung in die Übersetzungswissenschaft. Quelle & Meyer.
- Koller, W. (2011). Einführung in die Übersetzungswissenschaft (8th ed.). A. Francke Verlag.
- Neubert, A. (1968). Pragmatic aspects of translation [Pragmatische Aspekte der Übersetzung]. Language and Literature Publisher.
- Reiss, K., & Vermeer, H. J. (1984). Grundlegung einer allgemeinen Translationstheorie. Niemeyer.
- Soysal, B. (2012). Eşdeğerlik ve Skopos kuramının çeviri eylemine uygulanabilirlikleri: Bertolt Brecht çevirilerine eleştirel bir yaklaşım [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Fırat Üniversitesi.
- Soysal, F. (2012). Werner Koller'in Eşdeğerlik Sınıflandırmasına Farklı Bir Yaklaşım. içinde *Proceedings Book of Uluslararası Dil ve İletişim*

Sempozyumu: Araştırma Eğilimleri ve Güçlükler. Erzurum: Mega Press. (ss. 1419-1432).

- Suçin, M. H. (2013). Öteki Dilde Var Olmak. İstanbul: Multilingual Yabancı Dil Yayınları, 2017.
- Tanrikulu, L. (2016). 19. yüzyıldan günümüze çeviri bilimi konusundaki araştırmalara kısa bir bakış. *Journal of Turkish Studies*, 11(14), 935-950. <http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies>.
- Tanrikulu, L. (2016). Çeviri eylemi ve karşılaşılan zorluklar. *Journal of Turkish Studies*, 11(15), 513-524. <http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies>.
- Topal, A. R. (2010). *Çeviri kurumlarında işlevsel yaklaşımlar* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Sakarya Üniversitesi.
- Toury, G. (1980). In search of a theory of translation. The Porter Institute for Poetics and Semiotics.
- Turan, E. (2022). Çeviride eşdeğerlik bağlamında M. A. Bulgakov'un "Üstat ile Margarita" eserinin Türkçe çevirisinin incelenmesi [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Kafkas Üniversitesi.
- Wills, W. (1977). Übersetzungswissenschaft. Probleme und Methoden. Klett.

